

*Svatá knežna Ludmila, mučednice,
Matka českého národa*

SVATÁ LUDMILA KNĚŽNA A MUČEDNICE

860 se narodila, dcera Slavibora, pšovského knížete = na Mělníce

874 sňatek s Bořivojem I., přemyslovským knížetem (*852 +894)

875 *první syn Spytihněv (+915)

888 *syn Vratislav (+ 13. února 921)

celkem měla sv. Ludmila 3 syny a 3 dcery

882 křest s manželem Bořivojem na Moravě arcibiskupem sv. Metodějem
od kterého obdržela medailon Panny Marie s dítětem,

1609 nazvaný Palladium země české, 28.9.2014 korunovace svatováclavskými
korunkami a 8.7.2015 usnesením vlády národní kulturní památkou

894 Spytihněv knížetem

915 Vratislav knížetem, manželka kněžna Drahomíra, jejich děti

sv. Václav (*907 +935), Boleslav I. (*915 +972),

Přibyslava Česká (+ po 938)

915 – 921 svěřena výchova budoucích knížat sv. Václava a Boleslava I.

921 po smrti knížete Vratislava regentkou Českého knížectví (13.2.-16.9.)

921 v noci z **15. na 16. září** zardoušená na svém hradě na Tetíně na příkaz Drahomíry

924/5 21. října knížetem sv. Václavem přenesena z Tetína do baziliky sv. Jiří v Praze
a 10. listopadu zde s poctami pohřbena řezenským biskupem Michalem.

1 100 LET OD UMUČENÍ SV. LUDMILY

921 -2021

Vážení poutníci, ctitelé sv. Ludmily,
v tomto roce si připomínáme 1 100. výročí umučení Matky českého národa, naší
pramáti, kněžny sv. Ludmily, která odpočívá a své vzkříšení očekává v bazilice
sv. Jiří na Pražském hradě. O tom, jak i nyní živa je sv. Ludmila svým svatým
vlivem, svědčí jak vzpomínky naniž oddávných dobvestarobylýchlegendách,
uměleckém ztvárnění jejího života a zápasu o život věčný i náš život současný
v obrazech, sochách, stavbách, kostelích, v hudbě, divadle, ale i v novodobých
projektech svěřených její přímluvě.

Zdálo se mi, že se o sv. Ludmile málo ví, že málo známe její hluboké zakořenění
v plánech Božích, že jsme ji ještě neporozuměli a neobjevili, protože o ní málo
víme, a proto ji málo milujeme. A tak před osmi lety jsme se pokusili svolat
seminář na Arcibiskupství pražské do krásných reprezentačních prostor, kde
zazněla starobylá hudba, abychom se přenesli do její doby a o sv. Ludmile pak
vyprávěli ti nejzasvěcenější současní vědci naší historie, pan Prof. Jiří Sláma,
paní Prof. Zdeňka Hledíková, pan Prof. Jan Royt a také paní Renata Špačková
z gymnázia rodiště sv. Ludmily, z Mělníka.

Při letošním kulatém výročí Vám předkládáme tyto přednášky, uplynulo
osm let, ale co je to proti tisíciletému svorníku, v kterém nacházíme stopy
naší pramáti, která nás stále přivádí k pramenům živé vody. Ale i v těchto
osmi letech nacházíme jasnou řeč sv. Ludmily, která nás provedla Rajskou
zahradou, kdy člověk žasne a nezbývá nic jiného než chválit Boha a děkovat
Tedy zde jsou slova, která nestárnou a přiblíží nám, kým je i pro nás
sv. Ludmila:

PROF. PHDR. JIŘÍ SLÁMA, CSC.:

**KNĚŽNA SV. LUDMILA – ŽIVOT A VÝZNAM V ČESKÝCH DĚJINÁCH
RANÉHO STŘEDOVĚKU STR.: 5**

PROF. PHDR. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, CSC.

**SVĚTICE LUDMILA, UPLATNĚNÍ, CHARAKTER A VÝVOJ JEJÍHO KULTU
VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU STR.: 10**

PROF. PHDR. ING. JAN ROYT, PH.D.

IKONOGRAFIE SV. LUDMILY VE STŘEDOVĚKU A V NOVOVĚKU STR.: 25

MGR. RENÁTA ŠPAČKOVÁ:

O „NOMINE LIUDMILAM – SBORNÍKU PRACÍ K POCTĚ SV. LUDMILY“ STR.: 38

**POZDRAV J. EM. DOMINIKÁ KARDINÁLA DUKY OP
K 1 100. VÝROČÍ UMUČENÍ SV. LUDMILY STR.: 46**

**KNĚŽNA SV. LUDMILA – ŽIVOT A VÝZNAM V ČESKÝCH DĚJINÁCH
RANÉHO STŘEDOVĚKU**

Kněžna sv. Ludmila má v našich dějinách několik prvenství. Je totiž první reálnou ženou naší historie, jejíž jméno i životní osudy známe (tou není kněžna Libuše ani Šárka a řada dalších žen, které vystupují v bájných českých pověstech). Ludmila je manželkou prvního historicky doloženého Přemyslovce Bořivoje, první ženou křesťankou v naší dávné minulosti a potom

především první naší domácí světici (a dokonce první slovanskou světici).

O životě kněžny Ludmily nás zpravují téměř výlučně legendy, sepisované postupně po její mučednické smrti, některé dokonce s mnohasetletým odstupem od oné události. Legendisté píšící svá díla v 11. století a později o osudech této kněžny (kdy již stěží mohla existovat nějaká věrohodná tradice o jejím životě), mohli se opírat pouze o údaje vyčtené ze starších legend, či ponechat volné pole vlastní tvůrčí fantazii. Navíc legendisté opomíjeli mnohé události z jejího života, které by nás velmi zajímaly, avšak pro ně byly bezvýznamné. Ludmila poutá na sebe zájem nejen pro náboženský a morální odkaz, který po sobě zanechala, ale i pro významné historické a politické události, ke kterým za jejího života docházelo a které mohla ovlivňovat. Vždyť právě tehdy se vytvářely zárodky českého raně středověkého státu doprovázené christianizací našich zemí.

Ludmilin životopis známe pouze obrysově. V legendách se např. nikde nedočítáme, kdy a kde se kněžna narodila, to byl totiž pro legendisty nepodstatný údaj. Historické bádání klade nejčastěji její narození k roku 860. Opírá se o údaj legend, podle kterého byla zavražděna ve věku jednašedesáti let a to v roce 921. Velkým problémem je určení země, ve které se Ludmila narodila. Historické prameny se shodují pouze v tvrzení, že jejím otcem byl jakýsi kníže Slavibor, ale rozcházejí ve výkladu, kde se jeho knížectví nalézalo. Někteří legendisté pomýšlejí na srbské území ležící na severozápad kdesi za Krušnými horami, jiní mluví o Mělnicku (tehdy ovšem nazývaném Pšovskem). Tato druhá možnost v českém prostředí postupně převážila.

O Ludmilině dětství a mládí nezaznamenali legendisté žádné podstatné informace. Pouze stručně uvádějí, že byla pohankou a že obětovala modlám a zaníceně se oddávala jejich uctívání.

Legendisté kupodivu nezaznamenali ani tak důležitou událost z jejího života, jakou nepochybně byl její sňatek s přemyslovským knížetem Bořivojem.

Vzhledem k tomu, že Ludmilin prvorozený syn a pozdější kníže Spytihněv I. zesnul jako čtyřicetiletý v roce 915, ke sňatku muselo dojít nejpozději v roce 875. Ludmile bylo tehdy nejvýš 15 let, kdežto její manžel byl asi o osm let starší. Bořivoj, který tímto sňatkem nepochybně sledoval posílení svého postavení v Čechách (tehdy rozdrobených do celé řady knížectví), byl v oné době rovněž pohanem.

O Ludmilině manželství zaznamenali legendisté pouze tolik, že z něho vzešli tři synové (Spytihněv a Vratislav, kteří se později stali knížaty, osud třetího syna není znám) a několik dcer, jejichž počet v jednotlivých legendách kolísá od jedné do tří.

Podle moderního lékařskoantropologického výzkumu Ludmilina skeletu trpěla kněžna těžkou endokraniozou (tzv. Morgagniho syndromem), která postihuje pouze ženy a po menopauze odeznívá. Projevuje se bolestmi hlavy, neurosami, psychickou labilitou, depresemi, melancholií a metabolickými poruchami a z toho plynoucí obezitou. Jak všechny tyto obtíže Ludmila překonávala, nevíme.

Kupodivu legendisté podrobněji nepopisují ani nejvýznamější událost Ludmilina života, kterou byl její křest. Legendy tuto událost zaznamenaly pouze málo říkající větou, že Ludmila s Bořivojem, když oba žili pospolu, přijali z Božího pokynu očistu svatého křtu. Z textu neplyne, zda manželé přijali křest společně či každý zvlášť. Nejstarší legendy líčí Bořivojův křest z rukou Metodějových na dvoře velkomoravského Svatopluka bez přítomnosti Ludmily. Mladší legendy potom píší, že teprve po nějakém čase (rozumí se po Bořivojově křtu) přišel arcibiskup Metoděj do Čech a pokřtil tam Ludmilu s mnoha dalšími lidmi. O křtu samotném provedeném Metodějem nemusíme pochybovat, neboť v onom období křtili pouze biskupové. Místo a datum oné události zůstává neznámé. Patrně se odehrála na Levém Hradci, kde Bořivoj vybudoval první křesťanský chrám v Čechách. Ke křtu muselo dojít někdy před dubnem roku 885, kdy Metoděj zemřel. O hlubší křesťanské vzdělání kněžny Ludmily se potom nepochybně zasloužil některý z kněží, které Metoděj přivedl tehdy do Čech. Konkrétně je zmiňován jakýsi Kaich. V době Karla IV. převládl potom v Čechách názor, že Bořivoj a Ludmila byli pokřtěni společně arcibiskupem Metodějem na moravském Velehradě. Údaj však není věrohodný a pouze dokládá dobově zabarvený pohled na osudy kněžny Ludmily.

Přijetí křtu Bořivojem vyvolalo v jeho knížectví pohanskou reakci, která ho přiměla knížectví opustit a uprchnout ke svému moravskému ochránci a kmotru Svatoplukovi. S jeho pomocí mohl se po čase kníže opět ujmout vlády ve své zemi. Bořivoje tehdy zřejmě doprovázela i jeho manželka, i když legendisté se v souvislosti s těmito událostmi o Ludmile nezmiňují.

Nejspíše v roce 888 (legendy toto datum neuvádějí, historikové na něj usuzují z data narození Bořivojova druhorozeného syna Vratislava) zemřel v mladém věku asi třicetišesti let kníže Bořivoj. Příčinu jeho úmrtí neznáme. Kněžna Ludmila ovdověla, když jí nebylo ještě ani třicet let. Nastálé situace využil moravský Svatopluk, který se tehdy zmocnil vlády nad Čechami. Teprve jeho úmrtí po šesti letech navrátilo středočeské knížectví do přemyslovských rukou. Vlády se tam ujal Ludmilin prvorozený syn Spytihněv. Tehdy došlo k politickému odklonu Čech od velkomoravské říše a ke spojenectví s východofranskou říší. Církevně se Čechy staly součástí řezenské diecéze.

Jak všechny tyto závažné události ovlivňovala kněžna Ludmila se z legend opět nedozvídáme. Byly však nejspíše velmi významné. Během více než dvacetileté vlády knížete Spytihněva (894-915) se legendisté o Ludmile vůbec nezmiňují.

Lze se pouze dohadovat, že již tehdy docházelo k častým kontaktům kněžny se zástupcem řezenského biskupa v Praze knězem Pavlem, který se potom na konci Ludmilina života objevuje v jejím okolí. I od něho se kněžně mohlo dostávat poučení o křesťanství. Někteří legendisté využili této pomlky v líčení Ludmiliných osudů ke chvále jejích křesťanských vlastností. Hojně při tom použili příkladů z Bible a to např. parafrází slov starozákonního textu knihy Job či Lukášova evangelia: „zmírňovala často bídu chudých, jimž jako matka v nedostatku pomáhala, hladové živíc, žíznivé osvěžujíc, cizince a nuzné šatem odívajíc.“

Po úmrtí knížete Spytihněva ujal se vlády v přemyslovském knížectví jeho mladší bratr Vratislav (915-921). Kamsi do počátků jeho vlády kladou legendisté jednu událost ze života jeho mladého synka Václava, budoucího světce a mučedníka, který se dotýká osudů kněžny Ludmily. Knězic Václav byl totiž vyslán na budečské hradiště k výuce ke knězi Učenovi. Zatím co latinsky psané václavské legendy se nezmiňují o jazykové stránce Václavovy výuky, neboť samozřejmě předpokládají její latinský charakter, naopak druhá staroslovanská václavská legenda ve svých ruských redakcích uvádí, že bába Ludmila dala Václava vyučovat knihám slovanským. Tato stručná věta je jedním z dokladů o Ludmilině podílu na Václavově výchově.

Nijak nepřekvapuje, že nejvíce pozornosti věnovali legendisté závěrečnému období Ludmilina života a jejímu mučednickému skonu. Na začátku roku 921 zemřel ještě mladý kníže Vratislav. Poněvadž Václav byl tou dobou nedospělý, vládla za něho jeho matka Drahomíra. Tehdy došlo k rozporům mezi třicetiletou Drahomírou a její šedesátiletou tchyní. Příčinu těchto rozporů vysvětlují legendisté rozdílně. Podle některých měla Drahomíra prohlásit, že Ludmilu zahubí a zdědí všechno co má a že bude vládnout svobodně.

Na to měla Ludmila údajně odpovědět, že po žádném podílu na vládě netouží. Předmětem sporu byla zřejmě regentská vláda za nezletilého Václava a otázka, jaký podíl na ní bude mít každá z těchto žen. Naopak jiné legendy hledají hlavní důvod sporů ve špatné výchově Václava jeho babičkou Ludmilou. Drahomíra měla údajně říci: „Co uděláme v té věci, jelikož ten, který má být knížetem, zkažen od kněží a od mé tchyně a je jako mnich?“ A Drahomíra dává ihned odpověď: „Zahubím tuto a ony vyženu ze země!“ Výhrůžka našla uplatnění v září 921 na tetínském hradišti, kam se Ludmila uchýlila po vzrušeném rozhovoru s Drahomírou. Tragédii však svým odchodem nezabránila. V předtuše tragických událostí povolala Ludmila k sobě kněze Pavla a vybídla ho, aby sloužil mši svatou. Takto posílena dlela podle legend na modlitbách. Uprostřed noci vtrhli do Ludmilina příbytku Drahomířini družiníci, stáhli Ludmilu z lože a zardousili ji. Nesplnili tak její přání, aby ji sťali a ona prolitím krve se stala mučednicí. V roce 925 byly z příkazu knížete Václava (což byl patrně jeden z jeho prvních vládařských činů) přeneseny Ludmiliny ostatky (dočasně pochované pod tetínskou hradbou údajně v kostele sv. Michala) na Pražský hrad do baziliky sv. Jiří. Tam uložil Ludmiliny ostatky pomocný řezenský biskup. Tato událost je významným svědectvím o velmi starobylém oficiálním uznání Ludmiliny svatosti. Budiž ještě připomenuto, že místo nejstaršího Ludmilina hrobu v bazilice neznáme. Do hrobu v kapli v podvěží jižní věže byly přemístěny až po velkém požáru v roce 1142 v souvislosti se stavební aktivitou abatyše Berty.

Dějiny svatoludmilské úcty představují zajímavé historické téma. Její historie odráží v sobě nejen otázky náboženské víry minulé doby, ale promítá se v ní často i řada politických a kulturně historických událostí. V nejstarších legendách je Ludmila vykreslena poměrně pasivně, neboť je křesťanskou protiváhou pohanské Drahomíry a je i její obětí. Legendisté ji přiznávají především konání skutků lásky k bližnímu a jakýsi podíl na výchově vnuka Václava. Velmi důležitou událostí v Ludmilině životě byl její sňatek s prvním historicky doloženým přemyslovským knížetem Bořivojem, dále křest obou manželů a podíl na následné christianizaci jejich země. Tyto události přiřazují Ludmilu k tzv. „svatým ženám“, které se v raném středověku zasloužily o christianizaci řady zemí ve středověké záalpské Evropě.

V domácím prostředí se svatoludmilský kult dlouho udržoval především v prostředí benediktinského kláštera u sv. Jiří na Pražském hradě. Teprve ve 12. století překračuje svatoludmilský kult klášterní zdi a je uctíván v celé diecézi. Za vlády Karla IV. se sv. Ludmila stává nejdříve patronkou pražského katedrálního kostela a později celé české země. Tehdy se také ustálil její obraz hodné babičky, vychovatelky a postupně i patronky křesťanských rodin . Takto formulovaná svatoludmilská úcta vrcholí v barokní době, kdy je se sv. Ludmilou a se sv. Václavem spojován posvátný mariánský relief –

staroboleslavské paládium. Skutečnost, že sv. Ludmila byla první českou kněžnou domácího panujícího rodu, jí zajistilo oblibu u obrozenců. Obracelo se k ní jako k zemské patronce i 19. století, kdy vzrůstala obliba svatoludmilských kostelních zasvěcení. Toto století přineslo i první kritická hodnocení historických pramenů zmiňujících se o sv. Ludmile. Zatím co historikové si stěžují na nedostatek zpráv o životě této svěťce, naopak teologové v ní spatřují ženu, která v temném raném středověku svým životem hlásala zásady křesťanství. Generace našich předků vtiskly sv. Ludmile punc ochránkyně spořádaných rodin, jejichž potřeba prochází staletími a je aktuální i pro naši současnost.

**SVĚTICE LUDMILA, UPLATNĚNÍ, CHARAKTER A VÝVOH JEJÍHO KULTU
VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU**

Po seznámení s životem kněžny Ludmily a s legendami vzniklými k její poctě je na řadě zaměřit se na postupné formování, místní šíření a proměny kultu sv. Ludmily v průběhu 12. až 20. století, na její „druhý život“. V dlouhém časovém úseku se tu mohu jen pokusit zachytit: pro nejstarší dobu podstatná historická fakta konstituování a případně šíření kultu a snad jejich interpretaci, ale pro další staletí mohu jen shrnout existující doklady kultu – literární, výtvarné (jejich existenci či nahromadění v určité době jen zmíním, protože jim je věnován samostatný referát), patrocinia a případně další. Mělo by z toho vyplynout, kým svěťice Ludmila byla pro ty, kteří se k ní v rozličných dobách obraceli.

Dvanáctému století je třeba se věnovat podrobněji a pramenné doklady zrekapitulovat co nejúplněji. Na začátku je iniciativa svatojiřské jeptišky Ludmily, dcery knížete Vratislava II. Byla to nespíše tato první známá Přemyslovna pojmenovaná po pramáti rodu, která počátkem 12. st. podnítila tehdejší abatyši Windelmuth, aby dala spolu s dalšími relikviemi uložit do oltáře nově svěceného kostela sv. Petra někde na statcích, patřících klášteru i část Ludmilina závoje. Kněžna tedy byla pro svatojiřský klášter evidentní světicí. Nový kostel světil a ostatky do oltáře ukládal pražský biskup Heřman; když mu abatyše podala i část závoje, odmítl ho mezi ostatky zařadit s poukazem: pomlč o její svatosti; nechej stařenku, ať odpočívá v pokoji. Abatyše však odporovala, že Bůh pro její zásluhy mnoho velikých věcí denně činí. Biskup pak na to reagoval zkouškou: nechal přinést kotel plný řeřavého uhlí a po modlitbách do něj část závoje vhodil. Plameny šlehaly, ale když se látku nakonec podařilo vyjmout rozžhaveného kotle, byla neporušená. Kronikář Kosmas, který byl celé zkoušce přítomný, už jen poznamenal, že kostel byl 3. října vysvěcen a není třeba pochybovat, že biskup Ludmilin závoj mezi ostatky uložil. Znamená to, že Ludmilu veřejně uznal světicí.

Na tuto událost zřejmě reagoval olomoucký biskup Jindřich Zdík, mimořádná osobnost 12. století, který měl četné vazby s pražským knížecím - královským dvorem a zřejmě i se svatojiřským klášterem a touto cestou se asi seznámil i s ludmilskou úctou. Do kalendária v olomouckém nekrologiu z roku 1137, které nechal pořídit, dal k 10. listopadu zanést i svátek sv. Ludmily (s označením *passio*). Doklad však ještě neznamená, že by ludmilská úcta byla v českém a moravském prostředí třicátých let 12. st. již obecně rozšířena. Reaguje jen na Zdíkovy kontakty a obecný vývoj jen předjímá.

Ke stěžejnímu zlomu v konstituování obecného rozšíření ludmilského kultu došlo roku 1142, při událostech, jež následovaly po obléhání Pražského hradu Konrádem Znojemským, kdy značná část hradního komplexu podlehla velkému požáru. Když se svatojiřský konvent, který před vojenskou vřavou prchl ke kostelu sv. Jana Křtitele na Petříně, vrátil na spáleniště vlastního kláštera, nalezly sestry, resp. kameník Werner, kterého o tuto službu požádaly, neporušenou rakev s Ludmilinými ostatky.

Jak zaznamenal kronikář Kanovník vyšehradský, sestry se snažily odnést rakev ze zpusťoveného místa do svého útočiště, ale Ludmila sama odmítala Hrad opustit, takže brána nešla otevřít. Sestry se tedy obrátily na pražského biskupa Otu, aby přišel a zjevný zázrak posoudil. Ten ale přijít odmítl, resp. nechtěl cokoli udělat bez souhlasu Říma; obrátily se tedy na olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka: ten zase odmítl jednat bez souhlasu pražského biskupa. Oba hierarchové tu jednali v souladu s ustalujícími se právními zásadami: svou přítomností by veřejně a oficiálně uznali Ludmilu světicí. Z jejich reakce tedy vysvítá i stálá pochybnost o tomto faktu. Nakonec se sestry spokojily přítomností děkana pražské kapituly Jindřicha, arcijáhna Petra a dalších kanovníků, před nimiž byla rakev otevřena a po té zase uložena vedle oltáře.

K tomuto stěžejnímu zázraku z roku 1142 patří ještě jedna podružnější příhoda, kterou zaznamenal rovněž Kanovník vyšehradský. Kameník Werner si tajně odnesl kousek Ludmilina ostatku a odešel s ním do své vlasti. Chtěl pro něj postavit kostel a najal k tomu účelu čtyři kameníky, kteří do tří let všichni zemřeli a zemřel i on sám; až po té jeho syn ostatek vrátil. Ludmila tedy nejen že po požáru sama odmítala Hrad opustit, ale rovněž stíhala zloděje vlastního ostatku. Pro kronikáře byla jednoznačně světicí.

Krátko po tomto stěžejním zázraku a jeho odnoži vznikl nejspíše přímo ve svatojiřském klášteře nejstarší z řady zdejších breviářů. V jeho kalendáři jsou doplněny i svátky a dny zvláště významné pro instituci, již měl sloužit. Mezi těmi je zaznamenán červenou barvou, tedy jako významný den, svátek umučení sv. Ludmily, ale opět k 10. listopadu; ke dni 16. září tu, stejně jako tomu bylo v olomouckém nekrologiu, chybí jakýkoliv údaj. V textu kodexu je ale obsaženo již úplné officium umučení sv. Ludmily zařazené k 16. září a officium k přenesení těla svěťice k 10. listopadu. Takový byl nadále běžný úzus v řazení obou svátků.

Nejistota, či ve srovnání s obsahem breviáře zjevná chyba v kalendářovém označení obou svátků, odráží zřejmě tradiční pojetí a ve smyslu dvou ludmilských svátků ukazuje na jejich relativní neustálenost. Translační svátek (10. listopadu) byl starší, klášter si připomínal den přenesení těla do vlastních

prostor a svou světicí současně slavil jako mučednici. Proto býval translační svátek zprvu významnější. S rozvíjejícím se kultem ale vždy nabýval na významu výroční den vlastního umučení, který nakonec převážil. Někde v počátcích této proměny musela vzniknout disproporce kalendáře a textu nejstaršího svatojiřského breviáře.

Obecně platný přesun liturgického těžiště z translačního na pašijový svátek zachycuje vždy situaci, kdy příslušný světec už přestává mít jen lokální význam a získává širěji platnou úctu. Svatojiřské liturgické rukopisy tedy ukazují, že Ludmila kolem poloviny 12. století přestávala být světicí klášterní, a stávala se světicí celozemsky uznávanou. Všechny následující breviářové rukopisy s kalendárii z kláštera sv. Jiří – je jich asi dvacet – už znají oba svátky i v kalendářích, přičemž v mladších rukopisech už ustupuje význam listopadového svátku do pozadí a vesměs je zvýrazněn svátek zářijový. Posun v ludmilské účtě po polovině 12. století do mimoklášterní roviny koresponduje s pokrokem české společnosti doby knížete, pak krále Vladislava (1140, 1158), s evropským rozměrem Vladislavových politických zájmů a současně s rolí královny Jitky v domácím prostředí.

Častější stavby kostelů a doklady a jejich svěcení rovněž umožnily, že se po polovině 12. století dochovalo ještě několik dalších údajů o uložení Ludmiliných ostatků do oltářů. Při svěceních roku 1158 a znovu 1165 už jednal biskup Daniel I. bez pochybností, a s naprostou samozřejmostí ukládal do svěcené mensy ostatky svěťice Ludmily. Šlo o oltáře čtyř kostelů ležících vesměs mimo svatojiřský klášterní majetek a ve dvou případech i poměrně daleko od Prahy. Šlo o kostely sv. Ondřeje na Starém Městě pražském, v Bohnicích, v Řechanech u Pardubic a v Jakubu u Kutné Hory.

Na sklonku 12. století zmizela tedy i nechuť, kterou k ní dlouho jako ke světicí měli pražští biskupové. To ovšem také znamená, že zvítězil její obraz jako svěťice – zbožné babičky, která vychovává vnuka – svěťce v protikladu k vládychtivé snaše, jež stranila pohanství, a proto zosnovala zavraždění své tchýně. Paradoxně nezvítězil a do obecného povědomí se nedostal obraz, který by byl historicky zrovna věrohodný a který dlouho respektovali pražští biskupové. Základem obrazu sv. Ludmily v jejím druhém životě se stalo legendární schéma; její hagiografii a její obraz v obecném povědomí dalších století teprve čekal vlastní a ne zcela přímočarý rozvoj.

Pro 13. století už shledáme mnohem více a různorodějších dokladů o účtě ke sv. Ludmile. O století později než kdy Daniel I. uložil Ludmiliny ostatky do oltářů čtyř kostelů, jsou už oltáře a drobné kostely této svěťice přímo zasvěcovány. Bylo to především v obou biskupských katedrálách, v Praze a v Olomouci a na Tetíně samém. V Olomouci vznikl oltář sv. Ludmily někdy

před rokem 1263 (někdy bývá spojován už s Jindřicem Zdíkem, ale doklad pro tak raný vznik neexistuje), v Praze byl vysvěcen Janem III. 15. srpna 1258 (při gotické přestavbě neměl pokračování). Kdy byl kostel na Tetíně zasvěcen sv. Ludmile, to nevíme, ale opět to bylo nejpozději před rokem 1266, kdy 26. června Přemysl II. daroval kostel sv. Ludmily na Tetíně chotěšovskému klášteru. Asi v době Přemysla II. byla sv. Ludmila zasvěcena hradní kaple na Bechyni, zbořená v 18. století. Při drobných kaplích ale není možné zaručit úplnost seznamu.

Roku 1281 se v listině vydané 16. září vyšehradským proboštem Petrem, který měl úzký vztah k Přemyslu II., a sám byl aktérem bolsenského zázraku, setkáme i se dvěma listinami datovanými podle svátku sv. Ludmily. Doklad takového datování zůstal sice v přemyslovské době ojedinělý, přesto samo jeho i ojedinělé užití předpokládá už významné světecké postavení Ludmilino.

Větší množství dokladů o ustalujícím se kultu sv. Ludmily jistě souvisí s markantním vzrůstem počtu užívaných a dochovaných písemností této doby, ale také reaguje na další zázračnou událost, která je nějak spojena s hrobem sv. Ludmily ve svatojiřském klášteře. Hrob byl tehdy před chórem baziliky, aby byl dosažitelný i pro laickou veřejnost, a na něm byl postaven krucifix. Před ním se 13. června 1252 modlil královský sudí Pomněn a přitom viděl, že z nohy Ukřižovaného tekla krev natolik, že ji rukou setřel. Zázračná událost se pak na stejném místě a ve stejné formě znovu opakovala. Bylo to snad víckrát, ale k 15. lednu 1282 ji opět zaznamenal letopisec pražského kostela, s podotknutím, že se to stávalo (ne, že se to stalo) i jindy; jméno svědka tentokrát letopisec neuvedl, ale kapající krev podle něj viděli a dosvědčují hodnověrní lidé. V obou případech krev kapající z nohy Kristovy časově zapadala do neblahých událostí katastrofického charakteru.

V letech 1252-3 šlo o nájezd Kumánů spojený s velkým vražděním a loupením zvláště na Moravě, rok 1282 byl dobou „zlých let“ a hladomoru po smrti krále Přemysla II. Proto tu zřejmě není bez významu, že v okrsku Pražského hradu, ačkoliv nešlo v tu dobu o jev ve střední Evropě nijak ojedinělý, zaznamenal kronikář podobné události jen na jediném místě, totiž nad hrobem sv. Ludmily nebo v jeho těsném sousedství. Lokalizace události se tedy vázala na představu ochranné spoluúčasti první kněžny rodu a světice na osudech vlastních potomků a na osudech jejich země. Ludmila se tu stávala křesťanskou pramáti, přímluvkyní, jež může dopředu upozorňovat ty, kteří Boha a ji uctívají, na budoucí pohromy, aby do odpovědných rukou vložila možnost obrany a záchrany celku země. V posunuté podobě byla takovou pramáti rodu Lucemburků Meluzína a ve zcela zjednodušené, pohádkové formě se po čase stejný motiv vtělil do rozličných bílých paní šlechtických hradů. Pro světici Ludmilu ale vymřením Přemyslovců taková funkce rodové ochrannitelky skončila ještě dříve, než se mohla plně rozvinout.

Ludmilinu „druhému životu“ odbourání odbočky k funkci rodové ochránitelky jen prospělo. Uprostřed válečných vřav počátku 14. století připadlo kněžně zosobňovat klidné lidské hodnoty. Propojením jejího kultu s kultem sv. Václava u ní stoupal motiv moudré vychovatelky, věrné své víře až k smrti, který byl někdy výraznější, jindy podružný, ale vždy nějak přítomný. Nebyly to jen morální lidské, ale přímo základní rodinné, kulturní a etické hodnoty, které Ludmila připomínala. Stála u počátků křesťanství v Čechách a její významové slovanské jméno podtrhovalo domácí kořeny nového náboženství. V tomto smyslu se Ludmilino pojetí vyhranilo na počátku 14. století, kdy se kněžna stala osobní patronkou posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Je to proti starší biskupské nedůvěře vůči ní nečekaný posun, kdy si pražský biskup vybírá jako osobního patrona nikoliv svého předchůdce na stolci, i když ho ctí a buduje mu v katedrále náhrobek, ale ženu-světici jako představitelku obecně nejceněnějších a nejpotřebnějších hodnot. Jistě tu hrál roli i Dražicův vztah ke končícímu přemyslovskému rodu, jehož byla Ludmila pramátí, a je možno myslet i na to, že sám pocházel po otci i matce ze středočeské drobné šlechty usazené na sever a severovýchod od Prahy, a bezděky úctou ke sv. Ludmile mohl respektovat i geografickou blízkost panství dávného Slavibora; myslet na to lze, ale dokázat to nelze.

Dražic cenil Ludmilu především jako vyhraněný typ světce pro hodnoty, které mu představovala a které spojovaly určitý národní motiv se základními hodnotami lidskými. Ještě před koncem prvního desetiletí 14. století jí zasvětil kostel ve vsi při svém rodovém hradě a během svého pobytu v Avignonu opatřil pro její tetínský kostel, jako pro jediný v Čechách, rozsáhlé odpustky od jedenadvaceti biskupů a kuriálních hodnostářů. Při vyhlášení oficiálního diecézního seznamu svátků Janem IV., k němuž došlo někdy mezi lety 1312 a 1318, byla Ludmila jediným ze všech českých i obecných světců, u nichž měly být v celé diecézi slaveny oba svátky, den umučení i den translace. Ludmilino výjimečné postavení mezi světci vyplynulo jen ze specifického ocenění biskupem, který skrze úctu k ní zdůrazňoval domácí tradice a lidské hodnoty v situaci, kdy s vládou příslé dynastie začínaly v zemi i nové pořádky.

Proto se po stabilizaci českých poměrů během první poloviny 14. století takové ojedinělé postavení obou Ludmiliných svátků neudrželo a v dalším seznamu, který, už pro provincii, vyhlásil Arnošt z Pardubic 1349, je mezi nimi jen svátek umučení: Ludmile passionis tantum, stejně jako u sv. Václava. V tu dobu už ale sv. Ludmila pevně patřila do sboru patronů a ochránců české země.

Z téže doby první poloviny 14. století pochází nejstarší nesporné vyobrazení sv. Ludmily: je to na pergamentu svatojiřského plenáře, který jako celek vznikl za abatyš Kunhuty z Přemyslova rodu. Přibližně ze stejné doby je i zobrazení

svěťce na relikviářové ruce sv. Jiří z téhož kláštera. Další a už četné doklady výtvarného odrazu ludmilského kultu se pojí s kulturním rozmachem karlovske doby vázaným především na pražské centrum. Po hermě sv. Ludmily, která vděčí za svůj vznik Janu IV. z Dražic, začíná téměř souvislá řada zobrazení scén z legendárního života sv. Ludmily, ať už jde o rukopisy nebo fresky či skulptury na významných místech a stavbách. Mimo tento „karlovský“ okruh zatím ludmilská zobrazení nezasahují, takže ta, co jsou, je třeba považovat za výtvarný doprovod kodifikace sboru zemských patronů. Se sv. Ludmilou se setkáme na freskách mimopražských kostelů jen vzácně: v Myšenci v sedmdesátých letech a pak na fresce vzniklé po roce 1390 v Libiši. V Myšenci (u Protivína) byl ovšem přemyslovský hrad a prezentační právo tamního kostela stále vykonávali čeští králové. V Libiši, ležící na spojnici mezi Starou Boleslaví a Mělníkem je pak vazba na pražské centrum dobře srozumitelná i bez podobného patronátního vztahu a drobní místní zemané jako iniciátoři stavby kostela ji také údajně svěřili pražskému staviteli Petru Lútkovi.

Téměř výlučné soustředění výtvarných děl s ludmilskou tematikou na pražské centrum jistě nemusí nijak překvapovat. Pro územní rozšíření kultu samého se pouze z tohoto faktu sotva může něco vyvozovat. Abychom mohli zjistit, jestli a nakolik se kult rozšířil už v předhusitském období i mimo centrum země, je třeba se poohlédnout alespoň po dokladech patrocinií a literárních děl. Ať tak či onak, musíme pro tuto dobu počítat se sotva sledovatelným dopadem toho, že po nějaký čas oba, pak hlavní, zářijový svátek sv. Ludmily závazně připomínala liturgie a na ni napojená kazatelská činnost v kostelích celé země.

Patrocinia sv. Ludmily jsou do počátku 15. století doložena pouze u kostela na Tetině a kaple v Dražicích. Oba případy mají mimořádné zdůvodnění. Že více patrocinií nebylo, může souviset se skutečností, že většina kostelů v zemi byla vysvěcena už před dobou rozmachu ludmilského kultu. Nicméně k podobnému výsledku vede i sestavení dokladů pro samostatné oltáře uvnitř existujících kostelů. Mimo významné chrámy jsou sice jen těžko sledovatelné, ale samostatný oltář sv. Ludmily byl v pražské katedrále sice r. 1258, ale v gotické stavbě už není doložitelný. Nebyl na Vyšehradě ani v kterémkoliv z velkých a na oltáře bohatých farních kostelů pražských měst. V katedrále byl ovšem oltář sv. patronů, k nimž Ludmila patřila, ale pokud jsou u oltářů farních kostelů patroni jmenovitě uvedeni, bývají to Vít, Václav a Prokop. Toto zjištění se vztahuje i na oltáře nově zakládané po polovině 14. století, kdy už Ludmila byla nepochybnou celozemskou světicí a patronkou a kdy už existovala pravidelná praxe písemných záznamů o oltářních založeních.

Pro obecné vžití se či popularitu jejího kultu a nepřímo jejího světeckého typu je to závažné zjištění, které zatím nedovedu vysvětlit. Plošné, celozemské rozšíření kultu sv. Ludmily bylo tedy zatím celkem slabé. Na Moravě zůstává do počátku 15. století (po zprávě o oltáři snad Zdikově) jediným údajem o zasvěcení sv. Ludmile předposlední místo této světice mezi deseti ochránci olomoucké katedrály, kde sám zápis o tom pochází až ze sklonku 15. století.

Doba první, české reformace, husitské období, znamená zásadní předěl pro vznik nových kostelů, nebyla však žádným předělem pro tradiční, případně jiným obsahem naplněné kazatelství. Kompaktní utrakvisté také byli součástí dosavadní církve. Doba vzniku nových ludmilských legend už sice skončila, nicméně od sklonku 14. století se místo legendární tvorby začíná uplatňovat nepřetržitá řada jednotlivých kázání sestavených k počtě sv. Ludmily. Nebyly dosud blíže sledovány natož vydány, takže se tu musíme spokojit jen s rámcovými údaji o jejich existenci a frekvenci, vesměs na základě rukopisného dochování. Mohla jsem ho sledovat jen pomocí existujících katalogů rukopisných sbírek Čech a Moravy.

Nejbohatší a nejzajímavější zeň ludmilských kázání poskytuje knihovna pražské kapituly. V chronologickém pořadí dojdeme ke zjištění, že dva rukopisy s promluvami o (mj. českých či slovanských) světcích z druhé poloviny 14. století ještě žádné zvláštní kázání o sv. Ludmile nemají. První kodex, který zahrnul už mezi české světce, kterým je věnováno zvláštní kázání, Prokopa, Václava i Ludmilu, pochází z konce 14. století a další následují s rozličným výběrem sledovaných světců kolem Ludmily až do počátku 17. st.; provenienčně jde o rukopisy katolické i utrakvistické strany.

S výsledky získanými z rukopisné sbírky pražské kapitulní knihovny se shodují i ty, které poskytuje rovněž knihovna křižovníků s červenou hvězdou v Praze, jejíž oba rukopisy s oficiem sv. Ludmily vzešly z pražského utrakvistického prostředí. Korespondují tak se závěry vyvozenými z rukopisů kapitulní knihovny. Další pražské rukopisné sbírky už mnoho informací neposkytují, nicméně můžeme připojit jeden doklad rukopisu z přelomu 15. a 16. st. z knihovny tepelského kláštera.

Svým způsobem je zatím pozoruhodné, jak často propojuje výběr českých světců, k nimž se dochovaná kázání doby 15.-16. století obracejí, Ludmilu, samozřejmě Václava a - Prokopa. Ten převažuje nad Vojtěchem i Vitem. Naznačuje to zárodky národního ocenění těchto světců spíše bojovného typu, jak ti k němu, každý na jiné rovině, dospěli v novověku. Pro Ludmilu samu by to ale zpochybňovalo, že by v 15. století byla obecně vnímána jako žádoucí vzor pro rodinný život, jako pečující a rozumějící babička. V komplikované době byla především českou kněžnou.

Určité závěry můžeme ale už nyní přijmout pro moravské teritorium. Knihovna olomoucké kapituly Ludmilu prakticky nezná, resp. zachycuje pouze čtení k jejímu svátku v liturgických knihách, ale pouze těch, které jsou pražské provenience. Podobně je tomu v rukopisech jihlavských, zatím co další moravské knihovny ji nezaznamenávají vůbec. Podle toho je možné vyvodit víceméně spolehlivý závěr, který podporuje i tamní absence ludmilských patrocinií, totiž že se živý kult sv. Ludmily na Moravu do 15. - počátku 17. století ještě prakticky nerozšířil.

Naopak pro Čechy platí bezpečně jen to, že ludmilská kázání začínají teprve na samém sklonku 14. st. a že jejich frekvence stoupá od první poloviny 15. st., po jeho polovině pak souběžně na katolické i utrakvistické straně, kde k výběru světců přibývá Jan Hus. Doklady o úctě sv. Ludmily v kališnickém prostředí – v kázáních i další – jsou možná nejzajímavějším dokladem k jejímu světeckému charakteru jednak národní kněžny, jednak reprezentantky obecně lidských, všemi uznávaných a ctěných hodnot.

Akcent na národní charakter výrazněji uctívaných světců (i Prokopa ad.) ve stoletích po husitských válkách se potvrzuje od poloviny 16. století, kdy je po dlouhém období doloženo zasvěcení nově staveného kostela právě sv. Ludmile, teprve třetího, který v Čechách do té doby vznikl. Bylo to na Pražském předměstí v Mělníce, kde měla nemovitý majetek zdejší měšťanka vdova Ludmila Hronová. V závěti (zemřela 1584) ho odkázala mělnickému záduší, aby z něho vybudovalo špitál. Po zdržení realizace závěti sporem s dědici došlo pak místo stavby špitálu ke stavbě kostela, když město mezitím vystavělo 1588-9 vlastní nový a větší špitál. Kostel sv. Ludmily byl vysvěcen 1585, již 1588 se u něho slavila větší pouť. Za povšimnutí tu stojí hned několik souvislostí: samo jméno mělnické měšťanky-fundátorky zachycené v pramenech ve tvaru Lidmila, jak bylo od druhé poloviny 16. století používáno hlavně v utraquistickém a po té přes celé barokní období menší měrou i v katolickém prostředí. Fundace sama dokládá hlavně trvalý místní povědomí o zdejším původu svěťce a stálou hrdost na ni v převážně kališnickém městě této doby. Mohlo to být jen pro místní původ, ale také pro národní tradice i pro Ludmilino přijímání pod obojí způsobou, jež bylo za života svěťce dosud běžné. Na Mělníce po polovině 16. století dokonce vzniklo, přinejmenším se tehdy rozšířilo, přesvědčení, které demonstrovalo Ludmilino přijímání pod obojí na kalichu zde chovaném, z kterého údajně sv. Ludmila přijímala eucharistii a který se stal relikvií; zprávu zachytil Bohuslav Bílejovský ve své Kronice téměř o desetiletí dříve, než Ludmila Hronová založila kostel. Úcta mělnických kališnických měšťanů k svěťci – rodačce se tu propojila v jasnou ludmilskou úctu téhož charakteru, jakou v obecně rovině naznačuje i výskyt a souvislosti ludmilských kázání téže doby. Stejnou situaci dokumentuje i to, že koncem 15. století vzniklo na jiném místě

Čech, s ludmilskou tradicí nijak nespojeném, alespoň freskové zobrazení svěťice. Bylo to v Kutné Hoře při přestavbě Hrádku Janem Smíškem Vrchovickým v arkýřové kapli sv. Václava (vysvěcena 1504). Na boční stěně je zobrazena fundátorova klečící manželka a nad ní stojí sv. Ludmila. V poněkud starší smíškovské kapli v chrámu sv. Barbory byly cca 1500 umístěny ostatky sv. Vojtěcha a Ludmily. Netřeba zvlášť podotýkat, že Kutná Hora byla utrakvistickým městem, kde ve stejnou dobu dokonce působila malá kališnická konsistoř.

Zcela jinou situaci představuje zasvěcení kaple sv. Ludmily na mělnickém zámku, jelikož k němu došlo až 1695-1696. Nebyla stavěna nově, ale upravena ze staršího prostoru snad sakrálního, o jehož bližší podobě a případném zasvěcení není ale nic známo. Při svěcení zámecké kaple je zachycena legenda o místním přesvědčení, že je to ta místnost, kde se svěťice narodila, kde pak žila a kde byla pokřtěna sv. Metodějem... Místní legenda byla zjevně vytvořena ze znalosti středověkých legend nově, bez vazby na dokazatelnou plynulou tradici místa.

Věrně zrcadlí ovzduší vlasteneckého křídla barokní vzdělanosti, jež volilo cestu zdůraznění starých katolických tradic země, jimiž chtělo přispět k zachování identity národní pospolitosti. Původem čeští svěťci a dokonce patroni, do té doby obecně přijímaní na katolické i utrakvistické straně, při ní našli nové uplatnění. Už na prahu 17. století to jasně vyjádřil humanista Jiří Barthold Pontanus z Breitenbergu v jednom ze svých hymnů: Lidmilo... velká patronko, Čechii, kterou's posvětila krví a obdařila knížetem, milostnou přímlovou podporuj. Viz, jak nedostatek svírá ji ... od moru, války osvobod', od vpádu všech nepřátel, ode všech nebezpečí ... prosíme...

Ještě v průběhu třicetileté války vznikala v okruhu katedrály vícera zobrazení sv. Ludmily jako české patronky. Její svěťecký typ však do jisté míry posouvá až jeden z obrazů, který Karel Škréta namaloval počátkem čtyřicátých let pro klášter augustiniánů na Zderaze na Novém Městě pražském. Představuje narození sv. Václava. Obrazu dominuje vznešená, vztyčená a klidná postava sv. Ludmily, kontrastující s omdlévající Drahomírou. Přes reálný základ dějové scény Škrétova umělecká svrchovanost představuje Ludmilu především jako ztělesnění křesťanství samého, jehož plná hodnota se projevuje už žitým přesvědčením, ne až mučednictvím.

Výtvarné i literární doklady o kultu sv. Ludmily se ovšem množí až po skončení války, od poloviny 17. století. Blíže tu zmíníme jen ty hlavní, jež ukazují na nějaký výraznější posun v charakteristice směru úcty ke svěťici. Ta se propojuje s úctou k dalším českým patronům a spolu s nimi se sjednocuje s úctou mariánskou do jediného záchranného pásu v těžkých časech. Tak je tomu při legendách vzniklých po návratu staroboleslavského paladia

do země, kdy se objevila už 1657 myšlenka, že to byla sv. Ludmila, která nechala reliéf ulít z roztavené modly pohanského boha Krosiny, jindy, že ho přinesl sv. Metoděj a věnoval ho sv. Ludmile a ta zase svému vnukovi Václavovi, případně s modifikací, že svatí Cyril a Metoděj jen poradili knížeti Bořivojovi a jeho manželce, aby nechali obrázek zhotovit nebo naopak ho, ulitý z Krosinovy modly, darovala sv. Ludmila sv. Cyrilovi a ten zase sv. Václavovi, od něhož přešel na Podivena a ten ho před svým zavražděním stačil zakopat do země. Ve stejném duchu propojení všech ochránců a zastánců českých zemí a jejich lidu bylo pojato i řazení kapliček 44 zastavení Svaté cesty a jejich obrazy; cesta vedla od roku 1674 z Prahy do Staré Boleslavi. A stejné pojetí uplatnil 1717-1721 Matyáš Bernard Braun ve svých sochách sv. Václava a sv. Ludmily, umístěných po stranách mariánského obrazu na hlavním oltáři mezitím již poutního kostela Panny Marie ve Staré Boleslavi.

Roku 1702 vydal jezuita Felix Kadlinský tiskem *Život svaté Lidmily, rodičky, mučednice a patronky české, dvojí slávou, totiž zemskou a nebeskou, ozdobený, v nově složený a na světlo vydaný k duchovnímu prospěchu a potěšení všem českého jazyka požívajícím křesťanům, zvláště pak Čechům jakožto pod ochranným sv. Lidmily krajanům v českým jazyku složený ...* Základem líčení je barokně doplněná směs původních ludmilských legend, která jistě nepřináší pro životní osudy hrdinky věcně ani pojetím nic nového, ale je typickým reprezentantem literární větve národní tvorby zaměřené na kult českých patronů, tedy i sv. Ludmily.

Stejně ovzduší vedlo už o půlstoletí dříve k tomu, že po té, co jezuité získali 1652 zámek v Chvalech (Praha-Chvaly), položili tam i základy k dnešnímu farnímu kostelu sv. Ludmily.

Byla to původně zámecká kaple, určená k „dovýchově“ mladých řádových kněží, kteří zde po nějaký čas vždy působili, než odešli na samostatné místo. Po celkově čtvrtém kostelu s ludmilským patrociním v Čechách pak poměrně rychle za sebou následovaly ještě dva další: na samém sklonku války přišli do Litoměřic kapucíni, a když 1654-7 postavili i svůj nový klášterní kostel, byl zasvěcen sv. Ludmile. Socha světice byla o tři čtvrtě století později zhotovena litoměřickým měšťanem Matyášem Tollingerem a 1717 umístěna mezi čtrnácti světci na tamním barokním mostě. Stejně tak nově postavená svatyně v Kamenném Přívoze, která patřila jako filiální pod kostel v Jílovém, se 1681 stala kostelem sv. Ludmily; volba zasvěcení vzešla v tomto případě z rozhodnutí pražské kapituly, které patřil dvůr v sousedních Hostěradicích, a k novému kostelu si podržela patronátní právo. V prvních dvou případech můžeme volbu ludmilského patrocinia spojit se snahou o navázání na křesťanskou tradici země. Uvedenými třemi doklady se ale řada ludmilských zasvěcení opět na delší čas vyčerpala.

Plošné, celozemské rozšíření kultu sv. Ludmily však možná bezpečněji než velká umělecká díla a patrocinia dokládají rozličné drobné a často řemeslné nebo až lidové obrázky nebo sošky a fresky v kostelích a kaplích, případně drobné tisky, českého venkova 18. století. Nebyly zatím soustavně evidovány, takže na jejich existenci a význam jako dokladu kultu je tu možné jen souhrnně upozornit.

Zvláštní podobu na sebe vzal onen národně zaměřený směr ludmilské úcty v barokním období v místě, odkud vzešel, resp. kde byla kněžna kdysi zavražděna. Tetín měl poměrně složitou situaci svých kostelů, jež obráží časem už zmatenou paměť na reálné události ze závěru kněžnina života, resp. místa jejího ubytování na tetínském dvorci včetně kaple a místa prvního pohřbu. Nejstarší samostatný kostel sv. Michala vystavěla Drahomíra tam, kde byla Ludmila pohřbena. Na jeho místě stojí dnešní hřbitovní kostel sv. Jana Nepomuckého. Tam, kde se předpokládá dávná kaple knížecího dvorce z doby Bořivoje a Ludmily, byl před r. 1266 postaven kostel sv. Ludmily a sv. Kateřiny; odpustky z roku 1326, podnícené Janem IV. z Dražic, o něm mluví jako o dvou stavbách. Větší z těchto kostelů byl přestavěn na konci 17. století jako kostel sv. Ludmily a blízko něho zůstala zachována románská kaple sv. Kateřiny, znovu vysvěcená roku 1858.

Kolem poloviny 16. století se místní tetínská památka sv. Ludmily zkomplikovala legendárními vyprávěními o poustevníku sv. Ivanovi, které zprostředkoval do širšího povědomí Václav Hájek (1541).

Není tu na místě řešit, jestli kdy žil sv. Ivan a kdo to vlastně byl; žádné soudobé prameny ho nezmiňují, nejstarší dochovanou zprávou o něm je stručná latinská legenda zapsaná 1469 spolu s několika ostře protihusitskými spisy v rukopise pražské kapituly. Celé pojetí této postavy natolik odpovídá národně katolické snaze o zdůraznění starobylých českých tradic a směru, jakým se z drobných střípků reality dotvářely bohaté barokní legendy, že je možné propojit tuto barokní snahu už s oním stejně zaměřeným úsilím katolického směru 15. století; barokní vlastenci se jen opřeli o pojetí vzniklé ze stejného úmyslu už před nimi a bohatě ho rozvinuli.

Při vzrůstu kultu zemské patronky sv. Ludmily od poloviny 17. století je nápadný – vedle národního motivu – stále jen malý počet nově jí zasvěcených kostelů; shledali jsme jich dosud jen šest. Proč? Národní motiv se ke světici Ludmile, i když byla kněžnou-pramáti, vázal vlastně druhotně, prostřednictvím jejího vnuka sv. Václava – a to bylo na patrocinium samostatného kostela málo. Legendární pojetí, které u ní převážilo, v ní ctilo klidné etické hodnoty rodinné pospolitosti, pro ně se Ludmila stala patronkou už biskupa Jana IV. z Dražic. Ale barokní období bylo neseno myšlenkou

katolicity, tedy obecnosti církve – a v tom okamžiku tu byla jiná svěťice představující k dokonalosti dovedený rodinný vzor a uznávaná všude, nejen v českých a s nimi sousedících zemích, totiž sv. Anna, případně společně se sv. Jáchymem. Kolik annenských kostelů, oltářů a kapliček vzniklo po českých zemích v 17.-18. i 19. století bychom asi těžko spočítali. Sv. Anna pečovala o svou dceru Pannu Marii a případně i o její Dítě, a to bylo více, než když sv. Ludmila pečovala o svého vnuka, sv. Václava; nejde tolik o generační posun, ale o význam vychovávaného potomka. Pro zasvěcení nových sakrálních objektů v baroku jednoznačně převážila sv. Anna natolik, že tu v téže funkci musila sv. Ludmila ustoupit do pozadí.

Pro další život sv. Ludmily v českém prostředí 19. století zůstal podstatným onen národní motiv, který u ní vyzdvihlo už rané období baroka a vlastně už 15.-16. st. Stal se přímým zdrojem toho, že si Ludmily vážilo i české národní obrození a laicizovaná česká společnost druhé poloviny 19. století. Ludmila byla svěťice – kněžna, až oficiálně stojící u počátků českého národa. Přitom tu došlo ke zvláštnímu propojení s tzv. husitskou tradicí, živou v téže moderní společnosti země, kdy Ludmilu akceptovali i čeští evangelíci, ať už snad v přímé návaznosti na utrakvisty 15. století nebo, pravděpodobněji, jako hrdinku z počátků českého, v jejich pojetí ještě neporušeného křesťanství. Konečně i rozšíření jména Ludmila, případně Lidmila, mluví samo za sebe. Takové národní a od barokního se přeci lišící pojetí sv. Ludmily vydalo ke sklonku 19. století tři velká, patronce zasvěcená díla, každé z jiné kulturní oblasti. Sotva je možné řadit je mezi doklady kultu sv. Ludmily v původním pojetí kultu svěťce. Jsou však cenným dokladem toho, co proměněná, moderní česká společnost převzala z heroů svých národních a nábožensko-kulturních dějin a čeho si na nich cenila. I to se v průběhu 19. století mírně posouvalo.

Zmíněnou trojici vrcholných děl věnovaných přímo naší svěťici zahajuje Dvořákovo oratorium Svatá Ludmila z let 1885-1886, komponované na slova dosti slabého libreta Jaroslava Vrchlického. Námět zprvu kombinuje prvky všech legend (včetně propojující postavy Ivanovy) bez ohledu na jakoukoliv dějinnou věrohodnost; o tu v hudebním díle ani nejde. Dějová a hlavně hudební koncepce oratoria – hudebně patří oratorium k vrcholům Dvořákovy tvorby vůbec – graduje k přijetí křesťanství a Ludmila svou lyrickou a zanícenou bytostí tu symbolizuje sám charakter národa, který křesťanství přijímá (jak byl v tu dobu národní charakter vnímán). Další osudy kněžny jsou už mimo zájem díla; oratorium tedy vyznívá podobně jako kdysi Škrétův obraz a obdobně jako u něj i v případě oratoria je to samo výsostné umělecké ztvárnění, kterým dílo cosi trvalého nabízí a předává.

Po Dvořákově oratoriu následovalo časově zcela jiné, „tradiční“ dílo ludmilského kultu, totiž velký a v letech 1888-1892 nově stavěný kostel

zasvěcený sv. Ludmile, ve své impozantnosti první toho druhu vůbec: Královské Vinohrady, ještě samostatná obec, postavily chrám sv. Ludmily podle plánu Josefa Mockera v centru svého hlavního náměstí. Při volbě patrocinia bralo vedení města jistě v potaz skutečnost, že se sv. Ludmila stala na Mělníce, v propojení se sv. Václavem, i patronkou vinařů; jenže v městském prostředí to upadlo víceméně v zapomnění a novogotický chrám, vyzdobený předními českými umělci Myslbekem, Ženíškem, Josefem Čapkem, oslavoval mezi bohatými měšťany (od r. 1922 Velké Prahy) českou kněžnu stojící u zrodu národa i státu.

Pro časovou shodu je třeba hned uvést – aniž by byla zřejmá příčinná nebo jakákoliv jiná souvislost, že v tutéž dobu, kdy probíhala stavba vinohradského kostela, se kdesi na jiném konci Čech vymezoval nový hřbitov a k němu stavěla kaple, která dostala zasvěcení sv. Ludmile. Bylo to v Úpici a hřbitovní kaple vznikla v letech 1887-1891.

Ve výtvarném umění reprezentuje pozdně obrozenecký národní směr zobrazování českých světců především Myslbekovo sousoší sv. Václava, na němž hlavního patrona doprovázejí čtyři další čeští světci. Sv. Ludmila, z r. 1912, stojí vpravo před hlavou koně. Socha jemně naznačuje martyrium – Ludmila se levicí dotýká šálu splývajícího kolem krku, ale právě tak počátky křesťanské vzdělanosti, když uvolněným gestem drží v pravici knihu; zobrazuje především kněžnu – na roušce splývající s hlavy vznešené ženy spočívá knížecí čapka; Ludmilinu roli babičky vychovatelky může jen vzdáleně připomínat klidný, až moudrý výraz tváře starší ženy.

Oné trojici ludmilských děl druhé poloviny 19. A počátku 20. století předcházely a v jistém smyslu je uvozovaly ještě počátky snah o dostavbu pražské katedrály, iniciované českými katolickými kruhy. První hmatatelné výsledky přinesly na sklonku první poloviny 19. století odbouráním barokních přístaveb a koncipováním dvou nových oltářů jako osových protipólů. Josef O. Kranner postavil 1849 proti hlavnímu novogotickému oltáři sv. Víta oltář sv. Ludmily, umístěný v kapli Panny Marie, jež v ose chrámu tehdy uzavírala jeho nedostavěnou část. Na stěnách ludmilské oltářní menzy byly umístěny sochy sv. Cyrila a Metoděje a českých knížat z počátků dějin, vesměs od Josefa Maxe. Týž sochař vytvořil už roku 1845 sochu umírající světice Ludmily, jež byla postavena samostatně přímo v ose katedrály jako protipól sochy sv. Víta od téhož autora, stojící na hlavním oltáři před východním chórem. Krannerova koncepce přitom vycházela ze skutečnosti, že ostatní zemští patroni, sv. Václav a Vojtěch, měli tehdy v chrámu samostatné a významné místo, sv. Prokop spočinul v nedaleké hradní kolegiální kapli Všech svatých, zatím co místo pohřbu sv. Ludmily, svatojiřský klášter, už tehdy přestalo být sakrálním objektem. Výsledné Krannerovo historizující pojetí je v jistém

smyslu vrcholem ocenění, kterého se sv. Ludmile kdy dostalo, když protipól hlavnímu patronu katedrály tvořila právě ona jako český patron svým životem nejstarší, stojící v počátcích národních dějin a u samého zrodu státu. Koncepce tedy koresponduje s barokním a pak – s posunutím - i obrozeneckým pojetím sv. Ludmily jako národní kněžny a pramáti.

Dostavba katedrály jako národního symbolu byla dokončena až k jubilejnímu svatováclavskému roku 1929. Stavbou nové západní části chrámového trojlodí došlo nutně i ke změnám v umístění oltáře sv. Ludmily z poloviny 19. století a tím se samozřejmě změnilo i tehdejší koncipování významu svěťice. Kněžna opět ustoupila, když v dostavěné části katedrály dostala v chrámu svou vůbec první samostatnou kapli, první vpravo od dnes hlavního vchodu. Do té byl definitivně umístěn její oltář od Krannerera, ke kterému přibýly na hlavicích sloupků ještě bysty svatých slovanských žen Přibyslavy, Mlady, Hedviky, Zdislavy, Bronislavy a Anežky od V. Antoše a Karla Pokorného. Výsledná koncepce 20. století byla tedy poněkud modernisticky posunuta národním směrem. Na oltářní menzu byla ještě umístěna původně samostatně stojící a tak koncipovaná Maxova socha, která tím poněkud ztratila na výrazu. Dnešní kapli doplňuje ještě Pokorného sousoší Křtu sv. Ludmily z r. 1935; je umístěno na nástěnné konzole nad renesanční křtitelnicí, jež sem byla v symbolickém významu přemístěna ze svatováclavské kaple. Na kapli sv. Ludmily zdaleka upozorňuje modře laděné skleněné okno z r. 1934-5 s námětem Seslání Ducha Svatého, provedené podle o rok staršího návrhu Maxe Švabinského. Celá výzdoba kaple byla dokončena až roku 1955 mozaikou s námětem Křtu Páně na západní stěně, rovněž podle návrhu Maxe Švabinského. V celku kaple sv. Ludmily jsou tak – na rozdíl od národně koncipovaného oltáře – zdůrazněny podstatné události ze vzniku křesťanství.

Doba první republiky katolictví příliš nepřála a tak to mimo kaple v dostavěné katedrále byl jen jediný nový kostel, který byl sv. Ludmile zasvěcen – ve Zdíkově u Prachatic, svěcený roku 1923. Na místo katolických kostelů to ale byly hned dva kostely pravoslavné, které dostaly zasvěcení sv. Ludmily: v Řimicích u Olomouce z roku 1933-4 a ještě na počátku války, 1940, byl v Třebíči dokončen pravoslavný kostel sv. Václava a Ludmily. Ostatně samo poměrně hojně rozšířené jméno Ludmila nejen v Čechách a na Moravě, ale i na východ odtud, na Slovensku, Ukrajině i na Rusi, prokazuje dávné rozšíření tohoto kultu do východních slovanských zemí. V pozadí je jistě už vliv staroslověnské ludmilské legendy, ale především moderní panslavismus.

Sv. Ludmila prošla od uznání svého kultu v celé společnosti ve 12. století mnoha proměnami svého světeckého typu. Od klášterní svatojiřské svěťice-mučednice a té, která zosobňovala etické hodnoty lidského a rodinného života, přes jednu členku sboru patronů země, přes českou kněžnu z počátku dějin, jež

oslovovala katolíky i utrakvisty doby 15. i 16. století, k národně vnímané české kněžně a mučednici katolického baroka, jež se ke sklonku obrození proměnila v především národní českou kněžnu akceptující křesťanství; ve všech rozličných zdůrazněních svých rysů vždy zůstávala ochránkyní země a jejího lidu. Byl to pak až skloněk dvacátého století, který pozapomněl na zemský a národní motiv a přednostně zdůraznil jiný, vždy latentně přítomný rys její světecké funkce babičky – vychovatelky, ochránkyně rodin a stáří. 1994 byla postavena ve vsi Horní Libochová poblíž Křižanova nová kaple, která byla v tomto smyslu zasvěcena sv. Ludmile. Domov seniorů vybudovaný v Brně – Lesné je vybaven i kaplí sv. Ludmily. A když se v devadesátých letech realizovala stavba nového kostela v Suché Lozi poblíž Uherského Brodu, byl 2009 chrám zasvěcen sv. Ludmile. Zdařilá, moderní stavba představuje spolu s Horní Libochovou jediné dva samostatné ludmilské kostely na Moravě.

Životnost kultu sv. Ludmily se tedy dnes opírá především o funkci ochránkyně celistvých rodin a národní motiv ustupuje do pozadí, stejně jako je tomu s vnímáním národní svébytnosti obecně. Dnes jsou to ony základní lidské hodnoty, které ve vnímání sv. Ludmily dominují, ale mohly by jimi být i k nim patřící vzájemné porozumění a snášenlivost, podobné těm, které spojovaly katolíky a utrakvisty druhé poloviny 15. a 16. století.

IKONOGRAFIE SV. LUDMILY VE STŘEDOVĚKU A V NOVOVĚKU

Podle legendy Ludmila, dcera Slavibora Pšovského (Bžovského) se narodila roku 860 v Pšovce u Mělníka a provdala se za knížete Bořivoje pokřtěného Metodějem. Sama pak přijala křest pravděpodobně v knížecím sídle na Levém Hradci. Podle tradice zde pak vyučovala svého vnuka sv. Václava slovanské řeči a písmu. Po sporech s Václavovou matkou Drahomírou byla v roce 921 Ludmila na Tetině zavražděna Tunnou a Gommonem. Drahomíra dala Ludmilin dům zbořit a na jeho místě poručila vystavět kostelík sv. Archanděla Michaela – „vážiče“ duší při Posledním soudu a průvodce duší do ráje či pekla. Tělo mučednice spočinulo nejprve v hrobě v místě martyria, odkud bylo svatým Václavem, krátce po jeho nástupu na knížecí trůn roku 924 přeneseno do právě dokončené baziliky sv. Jiří na Pražském hradě a pohřbeno snad v jižní podvěžní kapli (dle jiného názoru do hrobu tvaru kříže před oltářem). Úcta ke sv. Ludmile¹ však byla ještě kolem roku 1100 pouze lokální, jak můžeme dovodit ze zprávy konikáře Kosmy². Podle ní abatyše Windelmuthová 3. června 1100 při svěcení kostela sv. Petra v Praze žádala biskupa Heřmana, aby do oltářní kapsle vložil také látku z řízy sv. Ludmily. Biskup jí však hněvivě odpověděl: *“Nemluv, paní, o její svatosti; nechť babyčky, stařenky odpočívají v pokoji”*. Abatyše mu odvětila: *“Nemluv, pane, nemluv takových řečí; nebo Bůh pro její zásluhy mnoho velikých věcí koná”*. Dále poručila přinést kotel s rozžhaveným uhlím a řízu sv. Ludmily na něj položila a ta neshořela, což přesvědčilo i přítomného biskupa o Ludmilině svatosti. Při obléhání Hradu Konrádem Znojemským v roce 1142 byl klášter vypálen a řeholnice pověřily kameníka Verneru, aby vyhledal v troskách ostatky světece. Ten našel neporušenou rakev, která po ohledání byla uložena vedle oltáře³ (Kanoník vyšehradský, FRB II). Abatyše Anežka (1200-1228) dala znovu vystavět patrovou kapli sv. Ludmily, jejíž stěny byly ozdobeny nástěnnými

¹ O účtě ke sv. Ludmile pojednává rozsáhlá literatura: Hofmann, Josef: *Lebensgeschichte der heiligen Ludmila Herzoginn der Böhmen*. Wien 1824; Schiffner, Josef (překlad Jana Rulíka), *Historické vypsání obzvláštních míst milostných v království Českém....* Praha 1807; Pešina, Václav: *Život sv. Ludmily, vévodkyně, mučednice a patronky české....* Praha 1850; Kaple a hrob sv. Ludmily při chrámu sv. Jiří na hradě Pražském. Obnoveny štědrostí Jana Karla hr. Krakovského z Kolovrat. Praha 1858; Tomek, Václav Vladivoj: *Svatá Lidmila a Čechy za jejího věku*, Časopis Českého Muzea, 1860; Jireček, Josef: *Staroslovanské životopisy sv. Ludmily a sv. Ivana*, Časopis Muzea království Českého, XXVI/4, Praha 1873, s. 123n; Stejskal, František: *Sv. Lidmila, její doba a úcta*. Praha 1918; Stríž, Antonín: *Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily dle sepsání Křišťana*, Praha 1921; *Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily*. S úvodní studií a poznámkami Josefa Pekaře, II. vydání. Praha 1927; Chaloupecký, Václav.: *Legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu s sv. Cyrilu a Metodějovi*. Praha 1939; Chaloupecký, Václav.: *Svatá Ludmila*, in: *Královny a kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 47a;

² Kosmova kronika Česká, FRB II, s. 144

³ Kanovník Vyšehradský, FRB II,

malbami. Podle zprávy z 15. ledna 1283⁴ (Pokračovatelé Kosmovi, PDC II, 367) byl na oltáři sv. Kříže přiléhajícího k tumbě svěťce zavěšen krucifix. Z nohou ukřižovaného Krista prý dle mnoha svědků kapala krev. O další přestavbu kláštera v gotickém stylu se zasloužila abatyše Žofie z Pětichvost (1321-45) a také Karel IV., který dal obnovit tumby Přemyslovských předků a také zřejmě inicioval zřízení nové tumby sv. Ludmily⁵. Na víku tumby leží postava sv. Ludmily, ruce má sepnuté a okolo krku má zavínutý šál. Boční stěny tumby jsou zdobené postavami světců a světic. Na severní straně tumby spatřujeme vyobrazení sv. Prokopa (?), sv. Václava, sv. Kateřiny sv. Jiří a sv. Zikmunda; na jižní straně pak sv. Benedikta, sv. Voršilu, sv. Vojtěcha, sv. Jeronýma a ct. Mladu (?). Až do zrušení kláštera v roce 1782 vlastnili řeholnice některé cenné relikviáře, jako například středověkou hermu (kol. 1350) s lebkou svěťce, jež byla získána společně se stříbrným relikviářem s ramenem sv. Ludmily po zrušení kláštera v roce 1782 Metropolitní kapitulou u Sv. Víta⁶. Relikviář v podobě ruky se dvěma prsteny a dvěma drahými kameny je také zaznamenán ve svatovítském pokladu, jak nám o tom svědčí inventáře z let 1354, 1355 a 1387⁷. Tento relikviář dal před rokem 1364 ozdobit kanovník Mikuláš Holubec, jehož busta zdobí triforium svatovítské katedrály. Do obrazu sv. Ludmily v kapli sv. Kříže na Karlštejně byla vložena relikvie, která je doložena také mezi ostatky přivezenými v roce 1645⁸ z Karlštejna do Prahy. Jiří Crugerius (*Sacri pulveres...mensis Novembris, Pragae* 1761) píše o tom, že za jeho doby v zazděném sklípku v Kouřimi mezi jinými ostatky nalezena kost ramene sv. Ludmily s nápisem a proto se zde po svátku této svěťce konala velká slavnost. Konstantin Suysken v *Acta Sanctorum*⁹ upozorňuje na ostatky sv. Ludmily v portugalské metropoli Lisabonu, kam je přinesl Jan Borgiáš, synovec svěťce Františka Borgiáše. V inventářích¹⁰ je zmínka o některých relikviích, které se nedochovaly. Jde například o korouhev ve svatovítském pokladu, kterou osobně sv. Ludmila vyšívala a o závoj¹¹, jímž byla Ludmila údajně uškrcena, který uchovávaly jeptišky u Sv. Jiří. Na Tetíně byl podle Jana Beckovského¹² i dalších barokních autorů ukazován kámen se stopami krve, jež zde ulpěla po té co sv. Ludmilu o tento kámen vrazi zranili. Část tohoto kamene byla i v kapli sv. Ludmily ve svatojiřském klášteře¹³. Jisté pochybnosti o autentičnosti této relikvie vyslovil v *Acta Sanctorum* (IX/5, s. 349) Constantin Suysken.

⁴ Pokračovatelé Kosmovi, FRB II, 367

⁵ Hlobil, Ivo: Gotický náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě, *Umění* XXXIII, 390-401.

⁶ Podlaha, Antonín – Šittler, Eduard: Chráněný poklad u Sv. Víta. Jeho dějiny a popis, Praha 1903, 5, 153, 208.

⁷ Podlaha (pozn. 7), IV, XIII, XXXII

⁸ Podlaha (pozn. 7), 118.

⁹ *Acta Sanctorum*, Septembris V, 353.

¹⁰ Podlaha (pozn. 7), 4, XXI, XLI.

¹¹ Stejskal (pozn. 1), 84.

¹² *Truchlivá hrdlička...*, Praha 1738, nestr.

¹³ Stejskal (pozn. 1), 101.

K šíření svatoludmilské úcty velmi přispěl poslední pražský biskup Jan IV. z Dražic¹⁴. V roce 1336 byl z iniciativy biskupa na synodu sepsán oficiální seznam svátků, které se mají v pražské diecézi slavit. V seznamu byly uvedeny svátky Umučení a Translace sv. Ludmily Z potvrzení donace na rodovém hradě v Dražicích vydaném v roce 1340¹⁵ vyplývá, že sv. Ludmila byla osobní biskupovou patronkou. Jan IV. z Dražic byl známý svými veřejně proklamovanými patriotistickými postoji a kladným postojem k dynastii Přemyslovců a ještě před dlouhodobým pobytem v Avignonu založil a dotovoval nedaleko svého rodového sídla v Dražicích kostel zasvěcený sv. Ludmile. Za pobytu v Avignonu vydal Jan IV. z Dražic v letech 1326-27 tři odpustkové listiny pro kapli sv. Ludmily na Tetíně. Jan z Dražic podnítil vznik rukopisu G5 (Kapitulní knihovna v Praze), jenž je sborníkem textů, které měly s velkou pravděpodobností mladistvého markraběte Karla IV. seznámit s českými dějinami. Zdůrazněna je zde sv. Ludmila, a to zařazením tzv. Kristiánovy legendy. Jak uvedla ve své historické monografii Jana IV. z Dražic Zdeňka Hledíková¹⁶, nosnou myšlenkou celého rukopisu je to, že velikost národa se nehodnotí na základě vojenských úspěchu, ale dle jeho mravní velikosti.

Ikonografie sv. Ludmily je především inspirována legendou *Fuit in provincia Boemorum*, či dalšími legendami svatováclavskými a některými kronikami, jako například Dalimilovou *Kronikou českou*, v novověku pak *Kronikou Českou* Václava Hájka z Libočan a barokní hagiografickou literaturou (např. Jiří Plachý- Ferus, *Život svatě Ludmily, kněžny české*, Praha 1642; Felix Kadlinský, *Život sv. Lidmili*, Praha 1702) .

Zobrazení sv. Ludmily ať už samostatné či v kruhu českých zemských patronů se objevuje relativně pozdě. Přijmeme-li hypotézu, že na celostranné iluminaci v rukopise *De civitate Dei* (1170, Archiv Pražského hradu)¹⁷ je v Nebeském Jeruzalémě vyobrazena čtveřice českých zemských patronů, pak máme před sebou nejstarší známé vyobrazení sv. Ludmily. Samostatné vyobrazení Ludmily se poprvé objevuje na miniatuře z Breviáře svatojiřského kláštera (r. 1142, NK ČR 13 C 1,). Ludmila je oblečena do knížecího roucha a v ruce drží do smyčky stočený závoj.

K jednomu z vrcholů rozvoje svatoludmilské ikonografie dochází ve 14. století.

Pozoruhodné vyobrazení vraždy sv. Ludmily nalezneme na iluminacích zlomku rukopisu latinského překladu Kroniky tak řečeného Dalimila (Praha,

¹⁴ Hledíková, Zdeňka: Biskup Jan IV. z Dražic (1301- 1343), Praha 1991, 155-156.

¹⁵ RBM IV, č. 800, 314 -315.

¹⁶ Hledíková (pozn. 15), 154 -155.

¹⁷ Merhautová, Anežka - Třeštík, Dušan: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha 1983, 214.

NK, sig. XII. E. 17 před pol. 14. stol.)¹⁸, který byl v nedávné době zakoupen na aukci. Italský iluminátor zobrazil čtyři scény vztahující se k mučednické smrti sv. Ludmily. Na první z nich vlevo nahoře kněžna Drahomíra si zavolala vojáky Tummu a Gomone a řekla jim „*ať koně a zlata dost od ní vezmou si, když Lidmilu tajně zardousí...*“. Na druhé scéně v souhlasu s textem Dalimilovy kroniky sv. Ludmila doprovázená malým sv. Václavem přijímá pokřtěné děti, které ji prozrazují záměry Drahomíry, před branou sedí Ludmiliny vrazi. Na třetím vyobrazení Ludmila přijímá od kněze svátost, což není v textu kroniky výslovně vzpomenuáno. Na posledním vyobrazení vrazi tlučou na dveře Ludmilina domu a následně jí z postele, v níž leží dítě sv. Václav, sráží na podlahu a škrtí jí jejím vlastním šálem. Nahoře nad domem odnáší duši sv. Ludmily zahalenou šálem na nebesa dvojice andělů. Zobrazení se až na scénu přijímání svátosti sv. Ludmilou přidržují textu Dalimilovy kroniky.

Nejrozsáhlejší středověká malovaná středověká legenda se sv. Ludmilou se nachází v Liber depictus (před 1358, Vídeň, Národní knihovna, cod. 370, fol.45-46, fol. 44-49)¹⁹. Komponována je na podkladě svatoludmilské legendy *Fuit in provincia Boemorum*. Cyklus se počíná námětem kníže Bořivoj odchází do jiné země pro manželku, pokračuje scénami: Kníže Bořivoj si bere Ludmilu za manželku, Kníže Bořivoj a Ludmila se klanějí modlám, Křest Bořivoje a Ludmily, Bořivoj a Ludmila se třemi syny a třemi dcerami, Smrt Bořivojova, Vláda zbožného Svyatopluka, Smrt Svyatopluka, Vláda druhého syna Vratislava, Vratislav se žení s Drahomírou, Vratislava a Drahomíra, Dva synové sv. Václav a Boleslav, Sv. Ludmila na modlitbách, Sv. Ludmila utěšitelka chudých, Smrt Vratislavova, Sv. Václav nastoupil na trůn, Kněžna Drahomíra se radí s nepřátele sv. Václava, Setkání sv. Ludmily s Drahomírou, Pohled na Prahu, Sv. Ludmila odchází z Prahy na Tetín, Sv. Ludmila se modlí na Tetině, Sv. Ludmila obdarovává chudé, Kněžna Drahomíra zosnuje vraždu sv. Ludmily, Vojáci Drahomířiny jedou na Tetín, Vojáci Drahomíry vstupují do hrádku Tetína, Sv. Ludmila poroučí kaplanovi aby sloužil mši, Kaplan slouží mši, Zpověď sv. Ludmily, Přijímání sv. Ludmily, Modlitba sv. Ludmily, Vojáci násilím vstupují do domu sv. Ludmily, Sv. Ludmila je stažena z lože, Sv. Ludmila je vržena na podlahu, Sv. Ludmila se modlí s rozepjatýma rukama, Vojáci vkládají provaz na krk Sv. Ludmily, Zardoušení Sv. Ludmily, Sv. Ludmila leží na márách, Pohřeb sv. Ludmily, Sv. Václav se radí s kněžími o přenesení těla sv. Ludmily, Posel sv. Václava jede na Tetín, Posel dává otevřít hrob sv. Ludmily, Posel vyjímá z hrobu tělo sv. Ludmily, Nakládání těla sv. Ludmily na koně, Koně jedou s tělem sv. Ludmily, Kanovníci s kněžími a kleriky vycházejí vstříc tělu sv. Ludmily, Kanovníci odnášejí tělo sv. Ludmily

¹⁸ ...

¹⁹ Legendy o českých patronkách v obrázkové knize ze XIV. století, Praha 1940.

dokostela, Tělosv. Ludmily je kladen před oltář, Tělosv. Ludmily je ukazováno zástupům, Tělo sv. Ludmily je nesen do hrobu, Kanovníci pohřbívají tělo sv. Ludmily. Nástrojem umučení sv. Ludmily je zde provaz nikoliv šál, což je inspirováno textem výše zmíněné legendy *Fuit in provincia Bohemorum*. Provaz okolo krku má také sv. Ludmila na miniatuře v Opatovickém breviři (Krakow, Knihovna metropolitní kapituly na Wawelu, 1370-80, fol. 228)²⁰.

V kresebné Bibli Velislavově (NK ČR XXIII C 124, kol. pol. 14. stol., fol. 185)²¹ je několik epizod ze života sv. Ludmily: Pohanství v Čechách a Bořivoj kácí modly, Křest Bořivoje, Stavba kostela Panny Marie, Smrt Bořivoje, Volba Vratislava knížetem, Založení baziliky sv. Jiří, Poslání vrahů, Mučednictví sv. Ludmily.

Ještě před rokem 1365 vzniká na stěnách schodiště velké věže svatováclavský a svatoludmilský cyklus²². Cyklus ze života sv. Ludmily se odvíjí na schodišti vpravo zdola nahoru: Křest Bořivojův, Křest sv. Ludmily, Stavba kostela Panny Marie, Bořivoj a sv. Ludmila se třemi syny a dcerami, Smrt Bořivojova, Korunovace Spytihněva, Přijímání sv. Ludmily, Příchod vrahů, Mučednictví sv. Ludmily. Nepříliš častá jsou vyobrazení sv. Ludmily na stěnách venkovských kostelíků. Společně s malým sv. Václavem je Ludmila zobrazena na nástěnné malbě v kostele sv. Havla v Myšenci²³.

Za vlády Karla IV. je sv. Ludmila pravidelně zobrazována ve sboru českých zemských patronů. Busta sv. Ludmily z parléřovské dílny je součástí sboru ochránců země na vnějším triforiu²⁴ Svatovítské katedrály. V kapli sv. Václava byla sv. Ludmila zobrazena hned dvakrát, a to na dnes již neexistujícím náhrobku sv. Václava²⁵ a na nástěnné malbě s postavami andělů a českých zemských patronů obklopujících sochu sv. Václava. Klečící zemští patroni a mezi nimi také Ludmila se přimlouvají u Krista ve slávě za císaře a království České na mozaice (1371)²⁶ zdobící Zlatou bránu katedrály sv. Víta. Na Votivním obraze Jana Očka z Vlašimi (Národní galerie

²⁰ Midoňská, Barbara: Opatovický breviř. Neznámý český rukopis 14. století, Umění XXXIII, 1985, 377-402.

²¹ Velislavova Bible, Praha 1997, 430-431

²² Všečekková, Zuzana: Schodištní cykly na Karlštejně – Legenda sv. Ludmily, in: Schodištní cykly velké věže hradu Karlštejna, Průzkumy památek 2006 – příloha, ročník XIII, 37-49

²³ Všečekková, Zuzana: Výzkum nástěnných maleb v Čechách a na Moravě 1340-1370, 2005, heslo Myšenec.

²⁴ Katedrála sv. Víta v Praze (ed. Anežka Merhautová), Praha 1994, 86-87.

²⁵ Podlaha (pozn. 7), 77-79.

²⁶ Katedrála (pozn. 23), 96-103.

v Praze, před 1371)²⁷ je sv. Ludmila zobrazena v dolním pás vpravo. Hlavu má zahalenou a oběma rukama si přidržuje šál jímž byla uškrcena. V pravém okenním výklenku kaple sv. Kříže na Karlštejně je mezi obrazem sv. Alžběty a sv. Kunhuty umístěn obraz sv. Ludmily (před 1365)²⁸. Podle charakteru podkresby je zřejmé, že jde o dílo Theodorikovo. Ludmila je zobrazena jako starší žena se zahalenou hlavou, okolo krku má šál a ruce sepnuté k modlitbě. K určitému posunu v ikonografii sv. Ludmily dochází za vlády Karlova syna Václava IV. Na desce z Dubečka (Národní galerie v Praze, před 1400)²⁹ a na nástěnné malbě v kostele sv. Jakuba v Libiři (kol. 1390)³⁰ sv. Ludmila drží šál. Na obraze z Dubečka, stejně jako rámu Svatovítského veraikonu (Katedrála sv. Víta, kol. 1440) má sv. Ludmila na hlavě knížecí korunu. Velmi častá jsou vyobrazení sv. Ludmily i na dalších rámech deskových obrazů (např. Adorace Krista českobudějovická; Madona Lannova) v první polovině 15. století. Z vyobrazení sv. Ludmily na miniaturách iluminovaných rukopisů je třeba připomenut miniaturu v Breviři Beneše z Valdštejna (Praha NK, VIG6, fol 308r)³¹. Ludmila je zde zobrazena se závojem v podobě točenice.

V 15. století dochází k útlumu kultu sv. Ludmily. Vyobrazení svaté kněžny chybí dokonce na svatojiřském oltáři. V plastice (např. Mistr Týneckého Zvěstování, kostel sv. Martina ve Chválenicích, 1515-1525) i malbě 15. století se zobrazení sv. Ludmily objevuje téměř výhradně v zobrazeních kruhu českých zemských patronů. Ludmila bývá oblečena do dlouhého roucha, hlavu má zahalenou a někdy na ní spočívá knížecí koruna; okolo krku má ovázaný šál a vzácně drží v ruce knihu (např. Mistr Slavětínského oltáře, Oltární křídla ze Strahova, před 1550; Reliéf ze kaple sv. Václava a Ladislava ve Vlašském dvoře v Kutné hoře, kol. 1500)³².

Obecně lze říci, že na středověkých vyobrazeních je sv. Ludmila zobrazována jako starší žena se zahalenou hlavou, někdy na hlavě s knížecí korunou. Okolo krku či v rukou má šál, ve vzácných případech provaz. Spíše výjimečné je vyobrazení sv. Ludmily s knihou v ruce.

K obnovení kultu sv. Ludmily došlo stejně jako u ostatních zemských patronů v 2. polovině 17. století. O sv. Ludmile nalezneme četné zmínky v barokní literatuře. Barokní autoři se jako v jiných případech mohli opřít vedle starších

²⁷ České umění gotické 1350-1420 (ed. Jaroslav Pešina), Praha 1970, 221-222

²⁸ Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. (ed. Jiří Fajt), Praha 1997, 430-431.

²⁹ České umění gotické (pozn. 26), 232.

³⁰ Všetěčková, Zuzana: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách, Průzkumy památek 1999 – příloha, 109.

³¹ Stejska, Karel – Voit, Petr: Iluminované rukopisy doby husitské, Praha 1991, 43-44.

³² Pešina, Jaroslav: Česká malba pozdní gotiky a renesance. Deskové malířství 1450-1550, Praha 1950, 135, obr. 257-258.

legend o vyprávění Václava Hájka z Libočan (*Kronika česká*, 1541), který býval farářem na Tetíně. Přirozeně nesměla chybět zmínka o sv. Ludmile v knize Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberka *Hymnorum sacrorum libri tres...* (, kde je oslavena 99 verši počínaje nádhernou apoteózou: „*Lidmilo, velká ctitelko Božství, světlo Čechie, květe žen , oddaným sobě buď příznivá svou přímlovou...Velká patronko, Čechii, kterou posvětila krví a obdařila knížetem , milostnou přímlovou podporuj. Viz, jak nedostatek svírá ji: víry, spásy, milosti, ctnosti, míru, plodnosti země, všech věcí...Od moru, války osvobod, od vpádu všech nepřátel, ode všech nebezpečí , dnem i nocí prosíme..., Matko dobrotivá, syny své svou přímlovou zahřívej, přispívej živým i mrtvým , patronko přesvatá.*“ Pontanus ve spise *Bohemia pia* (Praha 1608) píše mimo jiné o tom, že Ludmila založila po svém křtu sedm kostelů. Březničtí jezuité dedikovali Lidmile Kateřině Jeníškové z Újezda knížku *Slušná vděčnost...*(1642), jejíž součástí je legendický životopis sv. Ludmily, v němž je převzato starší podání o tom, že Ludmila po smrti Bořivojově se ujala správy země. Snad nejrozsáhlejšími barokními publikacemi o sv. Ludmile jsou *Život sv. Ludmily, rodičky, mučednice a patronky české*, kterou sepsal v roce 1702 jezuita Felix Kadlinský a legendická biografie *Život sv. Ludmily* od Jiřího Plachého. Fridericus a S. Leonardo vydal v roce 1768 Kristianovu legendu (*Vita S. Ludmilae...*). Tiskem vyšlo roku 1718 kázání Jana Ignáce Libertýna *Svatá Lidmila, vdova opravdová...*, které proslovil v kapli v Chvalech, patřící jezuitskému konviktu u Sv. Bartoloměje.

Úcta k babičce dědice české země však byla přece jenom ve stínu kultu ostatních patronů. V roce 1643, kdy pražský arcibiskup kardinál Arnošt Harrach vydal nově upravený a v Římě schválený přídavek k breviáři, zůstal svátek sv. Ludmily svátkem zasvěceným, ale druhé třídy, zatímco svátky sv. Václava , Vojtěcha i Víta byla svátky první třídy. Zrušen byl svátek přenesení těla sv. Ludmily. Zajímavé je, že se tyto oficiální úpravy neujaly, neboť v roce 1724 a opakovaně v roce 1767 v tištěném přídavku breviáře pro Čechy je svátek sv. Ludmily uveden jako svátek třídy první s tradičními antifonami a responsoriemi. V tomto přídavku se také opět objevuje svátek Přenesení těla sv. Ludmily.

V období 17. a 18. století existovalo několik center svatoludmilské úcty. Jejich výběr byl motivován především v legendách zmíněným pobytem sv. Ludmily. Střediskem kultu byl přirozeně klášter sv. Jiří s hrobem světice, dále pak Tetín, kde byla Ludmila zavražděna; Mělník, v jehož sousedství se Ludmila narodila a Stará Boleslav, v níž byl zavražděn její vnuk a uloženo Palladium země české, s nímž byla legendicky spojována. Ještě ve víru třicetileté války dochází k obnově kalvíny zpusťoveného interiéru Svatovítské katedrály, jak nás o tom zpravuje deník Kašpara Arsenia z Radbuzy. Obnovena byla úcta k českým zemským patronům - ochráncům království, kteří podle Pešinova *Phosphoru septicornis* měli před rokem nočními zjeveními a zpěvy varovat budoucí zpusťovitele dómu. Důkazem zesíleného kultu zemských patronů se stává

výzdoba Svatovítského dómu. Na vstupních dveřích katedrály (dnes vstupní dveře do tzv. Nové sakristie)³³ jsou reliéfy s postavami českých zemských patronů včetně sv. Ludmily, které vyřezal v roce 1629 Kašpar Bechteler. Nad vchodem do severní boční lodi (dnes v depozitáři Správy Pražského hradu) byla umístěna monumentální malba Matyáše Mayera³⁴ z roku 1631, na níž císař Ferdinand II., s rodinou adoruje české zemské patrony. Obrazu dominují sv. Václav a sv. Ludmila, kteří předkládají do nebeské ochrany Panny Marie chrám sv. Víta. Obraz vyjadřuje snahu Habsburků zdůraznit, s odvoláním na světce z rodu Přemyslovců, že jsou legitimními dědici české koruny, že patří do „rodiny sv. Václava“. Tato myšlenka byla představena také na jednom dnes již neexistujícím vyobrazení ve výklenkové kapli na Svaté cestě z Prahy do Staré Boleslavy, které můžeme rekonstruovat na podkladě grafického listu v knize Jana Tannera *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavi*, o níž bude ještě dále a obsáhleji pojednáno. Pro katedrálu sv. Víta vytvořil v roce 1696 sochař František Preiss monumentální sochy českých zemských patronů³⁵. Umístěny jsou na pilířích v chóru a nechybí mezi nimi socha sv. Ludmily. Světiče je oblečena do drahocenného šatu a bohatě zřaseného pláště zahalujícího její hlavu, na níž spočívá velká knížecí koruna. V levé ruce Ludmila přidržuje cíp šálu, jímž byla uškrncena, v pravé ruce palmu. Obdobné atributy má již socha sv. Ludmily od Zikmunda Lichtenberga z doby před rokem 1680, zdobící hlavní oltář klášterního kostela ve vsi Klášter u Nové Bystřice³⁶.

Zobrazení sv. Ludmily byla součástí rozsáhlých svatováclavských cyklů, které vznikaly zejména v průběhu 17. století. Nejznámější a výtvarně nejkvalitnější cyklus (původně 32 lunet) namaloval Karel Škréta v letech 1640-41 pro klášter bosých augustiniánů při kostele sv. Václava na Zderazi³⁷. Z tohoto cyklu se dochovalo pouze 8 obrazů. Sv. Ludmila je vyobrazena na prvním z nich - Narození sv. Václava (Zámecká galerie na Mělníku). Cyklus můžeme rekonstruovat na základě 32 rytin F. Henrica a Sancto Petro v knize P. Aegidia k napsání knížky *D. Wenceslao duci ac martyri inclito. Sertum ortus, vitae, necis e duabus supra triginta iconibus totidemque tetrastichis velut e rosis quibusdam contextum ...*, vydané v Praze roku 1643 (v roce 1644 také česky a 1680 německy).

Sled motivů na rytinách s vyobrazeními sv. Ludmily je následující: 1. Narození sv. Václava, 2. Sv. Ludmila a kněz Pavel vyučují sv. Václava, 5. Zavraždění sv. Ludmily, 13. Sv. Václav dává přenést do Prahy tělo sv. Ludmily.

³³ Katedrála (pozn. 23), 180.

³⁴ Katedrála (pozn. 23), 171.

³⁵ Katedrála (pozn. 23), 195.

³⁶ Blažíček, Oldřich: *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958, 85, obr. 44.

³⁷ Neumann, Jaromír: *Karel Škréta 1610-1674*, Praha 1954, s. 65- 88.

Cyklus na Zderazi, hlavní oltář ve Staré Boleslavi, Hroznata, Ludmila z Talmberka v Březnici

Se sv. Ludmilou bylo spojováno staroboleslavské paladium³⁸. Kašpar Arsenius z Radbuzy, děkan kapituly u Sv. Víta napsal v roce 1629 v *Pobožné knížce o blahoslavené Panně Marii a přechisté rodiče Syna božího a o divích, kteříž se dějí před jejím obrazem ve Staré Boleslavi...* paladium spojil pouze se sv. Václavem. Wilhelm Gumpfenberg v *Atlasu Marianus* (1657) vyslovil domněnku, že reliéf paladia nechala sv. Ludmila odlít z modly Krosiny a věnovala ho sv. Václavu. Crugerius (*Sacri pulveres...*) míní, že paladium přinesli do Čech sv. Cyril a Metoděj a věnovali ho sv. Ludmile. Podobného mínění byli také Jan Tanner a Felix Kadlinský (*Trophaea S. Wenceslai...*, Pragae 1661). Poněkud jiný názor zastával Bohuslav Balbín (*Epitome historica rerum Bohemicarum...*, Pragae 1677). Tvrdil totiž, že paladium nechal zhotovit Bořivoj a Ludmila na radu obou věrozvěstů, což prý je dokonce zobrazeno v kostele sv. Kosmy a Damiána. Jan Ignác Dlouhoveský (*Zdoroslaviček na poli požehnaném...*, Praha 1670) napsal: "...výborný obraz zlatý, ale více svatý jest, někdy našeho sv. Václava a sv. Lidmily, vdovy pocházející, která z kovu modly Krosiny obrázek malý slíti dala a měla u velké vážnosti a cti, darovala sv. Cyrillovi, tento sv. Václavu, od něhož obdržel obraz ten sluha Podiven...". Legendický původ paladia země české je připomenut na hlavním oltáři kostela Panny Marie ve Staré Boleslavi monumentálními sochami sv. Václava a sv. Ludmily, které v letech 1717-21 vyřezal Matyáš Bernard Braun. Spojení kultu mariánského a svatováclavského svatoludmilského bylo pregnantně vyjádřeno na malbách ve 44 zastaveních tzv. Svaté cesty z Prahy do Staré Boleslavi: v jejich horní části bylo zobrazeno 44 zázračných mariánských obrazů uctívaných v Čechách, dole pak umístěn nejrozsáhlejší svatováclavský cyklus vůbec. Počet 44 byl podle P. Johanna Müllera S. J. (*Historia Mariascheinensis*, Pragae 1710) určen počtem mariánských invokací loretánské litanie. Dnes se z této cesty dochovala pouze malá část a v některých zastaveních dokonce můžeme ještě spatřit zbytky maleb. Jejich autorství nebylo dosud spolehlivě určeno. Podle dochované kresby k 27 zastavení v pražské Národní galerii se můžeme domnívat, že je mohl provést umělec z okruhu Jana Jiřího Heinsche. Celou cestu můžeme zrekonstruovat na základě publikace Jana Tannera *Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavi* (1692). Kniha vyšla roku 1680 německy a o deset let později latinsky. Na jednotlivých zastaveních byly tyto svatoludmilské motivy: 1. Sv. Václav, sv. Ludmila, sv. Cyril, sv. Metoděj, bl. Podiven a kněz Pavel uctívají paladium, 2. Sv. Ludmila dala odlít z modly Krosiny paladium, zobrazen též Cyril s Metodějem, Madona z Údlic, 3. Sv. Václav po narození svěřen do péče sv. Ludmily, Pieta bechyňská, 5. Malý Václav přisluhuje při mši, Panna Maria budějovická, 6. Kněžna Drahomíra vyhání kněze, Panna Maria Pomocná

³⁸ Ryneš, Václav: Paladium země české, Praha 1948, 90-100.

z Chlumu u Luže, 9. Zavraždění sv. Ludmily, Madona jičínská, 16. Sv. Václav dává převéztí tělo sv. Ludmily do Prahy, Madona kladrubská, 44. Rodokmen sv. Ludmily a Bořivoje, rodina sv. Václava (12 císařů, 5 španělských králů, 13 francouzských králů, 15 polských králů, 3 angličtí králové, 4 skotští králové, 4 dánští králové a 4 švédští králové), paladium staroboleslavské.

Kult sv. Ludmily se přirozeně rozvinul na Tetíně³⁹, kde světice žila a byla zavražděna. Drahomíra poručila na místě domu, v němž došlo k vraždě, postavit kostel zasvěcený sv. Archandělu Michaelovi. Ostatky světice byly pohřbeny na Tetíně v kostele neznámého zasvěcení, v němž podle legend složil mši. Záhy byl tento kostel zasvěcen sv. Ludmile (zasvěcení připomínáno v listinách z let 1266 a 1277) a později sv. Kateřině. Hrob světice byl na Tetíně spojen s četnými zázraky, jak to uvádí četné legendy, Kronika Václava Hájka z Libočan či barokní hagiografická literatura (Felix Kadlinský, *Život sv. Ludmily...*, Praha 1702) Dnešní tetínský kostel sv. Ludmily⁴⁰ byl postaven až v 80. letech 17. století a uchovávan je v něm barokní relikviář s ostatky sv. Ludmily a s autentikou z roku 1764. Na hlavním oltáři této svatyně je ikonograficky zajímavý obraz sv. Ludmila a kněz Kaich vyučují malého sv. Václava. Ve spodní části menzy je uložen výše zmíněný kámen údajně zborcený krví světice. Podle tzv. Kapitulní legendy navštívil sv. Ludmilu na Tetíně sv. Ivan a ta mu návštěvu opětovala ve Svatém Janu pod Skalou⁴¹. V legendě se dále uvádí, že Ludmilin kaplan Pavel sv. Ivanu podával svátost. Legendické setkání knížecího páru se sv. Ivanem je například zobrazeno na kresbách v rukopisné knize *Florilegium Ivaneum* opata svatoivanského kláštera Eugenia Prudíka, na velké rytině zobrazující v drobných epizodách celý legendický život sv. Ivana, na fresce Jana Václava Spitzera a na reliéfu v bývalém refektáři kláštera ve Svatém Janu pod Skalou. Od 17. století putovaly na Tetín zástupy poutníků. V roce 1627 prý při svatoludmilské pouti obrátil Jezuita Adam Kravařský pět set lidí na katolickou víru.

Svatoludmilská úcta žila v místě tradovaného místa narození světice na Mělníce. Matěj Václav Štajer v *Postille* (Praha 1731)⁴² dokonce klade křest sv. Ludmily a jejích synů Spytihněva a Vratislava na Mělník. Podle Bohuslava Bílejovského (*Kronika česká...Norimberk 1537*) na Mělníku byl uchovávan

³⁹ Matoušková, Anna – Mevaldová, Helena: Tetín sv. Ludmily v českých dějinách. Pověsti o sv. Ludmile, Okresní muzeum v Berouně 1992, 1n.

⁴⁰ Podlaha, Antonín, Posvátná místa království Českého. Vikariát Berounský, Bystřický a Plzeňský, Praha 1908, 80-85

⁴¹ Ševčík, Jiří: Album svatoivanské, Praha 2002, 22.

⁴² Štajer, Matěj Václav: Postilla, Praha 1731, 106.

starobylý kalich, z něhož prý sv. Ludmila přijímala podobojí způsobou při mši svaté. Mělničtí měšťané dali postavit v roce 1585 na hřbitově kostel⁴³ zasvěcený sv. Ludmile. V roce 1633 byla svatyně zpusťována od Švédů a nový chrám byl vystavěn v druhé polovině 17. století stavitelem Františkem Cerasollou, vysvěcen byl 1683. Babičce sv. Václava byla zasvěcena i kaple na mělnickém zámku. Na hlavním oltáři je v rozvilinovém rámu zasazen silně přemalovaný obraz Křtu sv. Ludmily⁴⁴ z druhé poloviny 17. století. Velmi působný obraz Filipa Mazance⁴⁵ s námětem sv. Ludmila vyučuje sv. Václava z roku 1679 se nachází na oltáři sv. Ludmily v proboštském kostele sv. Petra a Pavla. Ludmila v knížecím rouchu a s korunou na hlavě hladí po hlavě šťastně se usmívajícího sv. Václava. Asistující andělé přidržují svatováclavské atributy a mučednickou korunu s palmami, na pozadí obrazu je veduta Mělníka. Druhotně byl na oltář českých zemských patronů v proboštském kostele sv. Petra a Pavla umístěn varhanní pozitiv, ozdobený sochami sv. Vojtěcha, sv. Václava a sv. Ludmily⁴⁶. Pouze z pramenů víme o soše sv. Ludmily, která zdobila nástavec studny na náměstí v Mělníce. Vědomi si zřejmě svatoludmilské a potažmo i svatováclavské tradice na Mělníce zakoupili mělničtí Lobkovicové ze zrušeného kláštera augustiniánů na Zderazi část svatováclavského cyklu. V neposlední řadě oslavili svátek svěřice dne 16. září 1722 mělničtí měšťané sv. Ludmilu hrou *Druhá Judit, která ...tj. Svatá Lidmila ... skrze Měšťany K.V.M. Mělníka nad Labem...16. Septembris 1722 pro Theatro představená*.

Velkou ctitelkou sv. Ludmily byla manželka neslavně proslulého prokurátora Přibíka Jeníška z Újezda hraběnka Lidmila Kateřina Jeníšková z Újezda, rozená z Talmberka . Zřejmě na její objednávku ozdobily dvě sochy sv. Ludmily nástavce oltářů v jezuitském kostele v Březnici .

Dominujícím motivem barokní svatoludmilské ikonografie se stalo Vyučování sv. Václava sv. Ludmilou. Vedle již zmíněných obrazů na Tetině a na Mělníce známe tento námět také v sochařské podobě. Ikonograficky i výtvarně pozoruhodná je socha sv. Ludmily vyučující sv. Václava, kterou vytesala dílna Matyáše Bernarda Brauna⁴⁷. Původně byla umístěná nedaleko Einsiedelnské kaple na rampě Pražského hradu, odkud byla přenesena v roce 1784 na Karlův most. Sousoší s podobným námětem nalezneme také ve Středoklukách.

⁴³ Hlávka, Josef: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres Mělnický, Praha 1899, 131-132

⁴⁴ Hlávka (pozn. 44), 140.

⁴⁵ Hlávka (pozn. 44), 114-115, tab VIb.

⁴⁶ Hlávka (pozn. 44), obr. 216.

⁴⁷ Kořán, Ivo – Suchomel, Miloš: Karlův most, Praha.....

Nejen sv. Václav, ale také sv. Ludmila se stala patronkou vinařů jak dokládá socha světice patrně z dílny Brokofů, původně umístěná na vinici staroměstského měšťana Marka Joanelliho, dnes u jihozápadního nároží vyšehradského hřbitova⁴⁸. Velmi často byl kopírován obraz sv. Ludmily od Karla Škréty, který vlastnil rytíř z Neuperka a po něm Svatovítská kapitula, dnes je nezvěstný. Představu o jeho podobě si můžeme učinit z kopie od Jana Jiřího Heinsche, uložené v sakristii katedrály sv. Víta. V mariánském poutním chrámu ve Staré Boleslavi dominují na hlavním oltáři sochy obou legendických „původců“ paladia sv. Václava a sv. Ludmily, jejichž tvůrcem byl Matyáš Bernard Braun⁴⁹. Oltář, jehož architekturu navrhl František Maxmilián Kaňka, objednal v roce 1717 staroboleslavský kanovník Jan Neureutter. n Sv. Ludmila i její vnuk přidržují v rukou paladium na četný barokních rytinách (viz např. rytina v Tannerově knize *Svatá cesta*...). Pouze málo vyobrazení sv. Ludmily je netradiční. K takovým patří socha sv. Ludmily v Leducích u Plzně, na jejímž soklu se objevuje výrazný rodový znak blahoslaveného Hroznaty. Odůvodnění tohoto neobvyklého motivu nalezneme v barokní legendické literatuře⁵⁰, v níž se uvádí, že Hroznata pocházel z rodu Přemyslovců, tedy z rodu sv. Ludmily.

Podobně jako sv. Václav i sv. Ludmila měla svoji „vera effigies“, která se nedochovala a známe jí toliko z rytiny. Podle nápisu na ní obraz vlastnila na Litomyšli paní Frebonie z Pernštejna⁵¹. Není vyloučeno, že malíř obrazu pracoval podle středověkého prototypu, jak naznačuje rytý dekor na pozadí i ikonický charakter vyobrazení světice. Ohlasem této rytiny je obraz sv. Ludmily (17. století) v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem.

O účtě ke s. Ludmile v době baroka svědčí mimo jiné i nová zasvěcení kostelů a kaplí světic v Chvalech u Prahy, v Kamenném Přívoze, ve Statenicích (obraz sv. Ludmily je kopií podle obrazu J. J. Heintsche v sakristii Svatovítské katedrály?) v kladské obci Ludwigsdorf u Neurode.

Také v 19. a ve 20. století se setkáváme s novými vyobrazením i sv. Ludmily. Za všechny bych chtěl připomenout sochu Josefa Maxe ve Svatovítské katedrále a Myslbekovu Ludmilu na sousoší sv. Václava na Václavském náměstí.

⁴⁸ Ekert, František: Posvátná místa královského hlavního města Prahy, svazek II., Praha 1883, 283

⁴⁹ Kořán, Ivo: Braunové, Praha 1999, 89-91.

⁵⁰ Hlinomaz, Milan: Klášter premonstrátů v Teplé, Karlovy Vary 2003, 15.

⁵¹ Royt, Jan: České nebe

Literatura:

- Hofmann J.P, Lebensgeschichte der heiligen Ludmila Herzoginn der Böhmen. Wien 1824
Schiffner J. (překlad Jana Rulíka), Vypsání životů sv. Patronů českých, 4 díly. Praha
Schiffner J. (překlad Jana Rulíka), Historické vypsání obzvláštních míst milostných v království Českém Praha 1807
Pešina V. M., Život sv. Ludmily, vévodkyně, mučennice a patronky české.... Praha 1850
Pešina V. M., Písň v oktávu slavnosti sv. Ludmily české kněžny. Praha 1854
Schuberth B. - Vlasák J., Mělník a jeho památnosti. Praha 1856
Kaple a hrob sv. Ludmily při chrámu sv. Jiří na hradě Pražském . Obnoveny štědrostí Jana Karla hr. Krakovského z Kolovrat. Praha 1858
Tomek, V.V., Svatá Lidmila a Čechy za jejího věku, Časopis Českého Muzea, 1860
Relatio capituli cathedralis ecclesiae Jacensis in Hispania de s. Eurosia, Blahověst XIII., 1863, s. 127n
Borový Kl., Orosie, Blahověst XIII., 1863
Bezděka V., Drahé kameny z koruny sv. Václavské, I. Praha 1871
Votka J.K., Památky staroboleslavské. Praha 1879
Jubilejní kniha. Praha 1885
Ekert F., Církev vítězná..., díl III.. Praha 1896
Podlaha A., Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres mělnický. Praha 1899
Podlaha A., Posvátná místa království Českého, díl II. Praha 1908, s. 80-89
Stejskal F., Sv. Lidmila, její doba a úcta. Praha 1918
Život a umučení sv. Václava a báby jeho sv. Ludmily. S úvodní studií a poznámkami J. Pekaře, II. vydání. Praha 1927
Chaloupecký V., Legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu s sv. Cyrilu a Metoději. Praha 1939
Bohemia sancta, Praha 1986
Brajerová J., Procházka Tetínem. Tetín 1995

MGR. RENÁTA ŠPAČKOVÁ:

O „NOMINE LIUDMILAM – SBORNÍKU PRACÍ K POCTĚ SV. LUDMILY“

Vážení přátelé, přicházím k Vám s pozdravem z Mělníka, města sice nedaleko od Prahy, ale patřícího do Litoměřické diecéze, v tuto chvíli však patří díky sv. Ludmile právě sem, do Prahy, do blízkosti Svatojiřského kláštera.

Život mi přinesl v uplynulých letech spoustu krásných chvil, a to v době, kdy jsem se stala trochu nečekaně úředníkem památkové péče. Část úřednická mi nebyla zcela blízká, ale ta památková bezesporu ano. K tomu prosvítilo mé dny setkání s P. Janem Juchou, mělnickým proboštem, který přišel na Mělník v roce 2002. Vzniklo mezi námi úžasné spojení, které přetrvává dodnes, byť on již je na jiném působišti.

Toto setkání nejenže završilo mou cestu k Bohu, ale umožnilo vzniknout věcem a aktivitám, které mají připomínat, kde jsou naše kořeny.

Spolupráce se začala utvářet vlastně díky neštěstí. Společně jsme se snažili o probuzení kostela sv. Vavřince na Mělníku – Pšovce, který byl od 13. století až do josefínských reforem součástí augustiniánského kláštera a který byl poškozen za povodně roku 2002. V roce 2004 se vrátil do života Mělnických a jeho znovuotevření bylo událostí pro celé město, událostí umocněnou vydáním sborníku Mělník – Pšovka k této příležitosti. Měl ukázat pozoruhodnou historii místa, kde žijeme a kde řadu věcí mnohdy míváme, možná ne proto, že bychom neměli zájem, ale proto, že nám chvat současného světa nedovolí mít otevřené oči.

Celá obnova kostela a jeho mobiliáře i práce na sborníku mi umožnila spolupráci s řadou vynikajících lidí, kteří díky této zkušenosti přijali i pozvání k práci na sborníku Nomine Liudmilam věnovanému sv. Ludmile. Proč vznikl?

Pročítáme-li se starými kronikami, publikacemi, procházíme-li vnímavě místy, pak k nám tato promlouvají, prozrazují, alespoň částečně, čím žili naši předkové. Při procházce městem Mělníkem snadno poznáte patrony města – jsou jimi bezesporu sv. Václav a sv. Ludmila.

Ještě v roce 1932 napsal Rudolf Pulkrábek ve stati Malířské umění na Mělníku: „S kultem lidmilsko-václavským je spjata město naše tak jako žádné druhé z českých vlastí vůbec. Bylť starodávný náš Pšov rodištěm sv. Lidmily, babičky Václavovy, i není divu, že je tu tradiční úcta k oběma těmto světlym postavám našich dějin vkořeněna v četné památky.“

Dodnes nevymizely z Mělníka doklady úcty ke sv. Ludmile, zmizelo však povědomí o ní, ale i o významu města, kdysi hradiště, sídla českých kněží a královen. Přestali jsme vnímat přítomnost minulého. A i to je jeden z důvodů vzniku sborníku o Lidmile, o ženě svaté, lidu milé. Neměl být určen pouze pro odborníky, ale i širší veřejnosti, aby získala přehled o formování českého státu, o významu hradiště Pšova – pozdějšího Mělníka, o životním osudu kněžny Ludmily a jejím „druhém“ životě, o cestě od Přemyslovci uznávané světice mezi patrony české země, o projevech úcty k ní. A tak vznikl sborník s následujícím obsahem:

Renata Špačková, Jan Jucha: Úvodem

Jiří Sláma: Počátky křesťanství v Čechách

Petr Meduna: Ludmila z kraje slovanského

Naďa Profantová: Život kněžny Ludmily, drama na přelomu epoch

Milena Bravermanová: Relikviářové tkaniny z tumbý sv. Ludmily

Zdeňka Hledíková: Úcta sv. Ludmily mezi 12. a 14. stoletím a její formování v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě

Jan Royt: Ikonografie sv. Ludmily

Emanuel Vlček: Ludmila, první česká kněžna, ve světle antropologických výzkumů

Pavel Zahradník: Dějiny kostela sv. Ludmily na Mělníce

Petr Macek: Stavební a umělecké proměny kostela sv. Ludmily v Mělníce

Sylva Dobalová: Sv. Ludmila v umění města Mělníka

Michael Pospíšil: Svatá Lidu-Milá Ludmila a Ludus, Mythos, Pathos, Musy aneb Svatá lidu milá v českých barokních kancionálech

V prosinci roku 2012 jsem vyslechla v Dotecích víry pořad Moji oblíbení svatí, rozhovor sestry Dominiky s Evou Hůlkovou. Těšilo mě poslouchat její radostný hlas, velmi mě potěšila její slova o sv. Zdislavě, patronce Litoměřické diecéze, o panu prezidentu Havlovi, o každém člověku jako tvorů Božím, slyšela jsem její vyznání úcty k sv. Ludmile, které mi bylo tak blízké, její postesknutí nad tím, že na sv. Ludmilu dnes zapomínáme, slyšela jsem slova o zakladatelce cesty vybírání dobra a odmítání zla, a tak jsem sestře Dominice chtěla udělat v čase adventním radost – sborníkem. Tím jsme se prostřednictvím sv. Ludmily setkaly.

Na Mělníku jsme založili Mělnický osvětový a okrašlovací spolek, s nímž pořádáme či spolupřádáme např. Dny evropského dědictví, z nichž jedny, v roce vydání sborníku, byly věnovány právě sv. Ludmile. Obnovili jsme též Svatotrojickou pouť, vydali jsme sborník o poutním kostelu Nejsvětější Trojice na Mělníku – Chloumku. Nyní stojíme, jak doufám, před završením již osm let trvajícího projektu obnovy varhan chrámu sv. Petra a Pavla.

Varhany by měly být vysvěceny Msgr. Janem Baxantem, biskupem litoměřickým, 23. listopadu 2014 na slavnost Ježíše Krista Krále. S novým nástrojem se na kůr vrátí krásný, před zánikem zachráněný barokní prospekt doplněný sochami sv. Ludmily, sv. Václava a sv. Vojtěcha. Dílo tak bude završeno a my věříme, že i na přímluvu naší patronky.

Nomine Liudmilam, sborník k počtě sv. Ludmily, Město Mělník 2006
Sborník je stále k dispozici na Odboru školství a kultury města Mělník

Ukázka ze sborníku, textu z Kristiánovy legendy: „... nakonec vláda nad tou zemí připadla jednomu z rodu těchto knížat, jménem Bořivojovi. Měl také manželku jménem Ludmila, dceru knížete Slavibora, z kraje slovanského, který se dříve jmenoval Pšov a který dnešní lidé nazývají podle nově vystavěného hradu Mělnickem.“

Součástí sborníku je také soubor Písní: *Písničky o Sv. lidu milé Lidmile z českých barokních kancionálů*, které přepsal Michael Pospíšil, Mělník 2006

Svatá Ludmila nás tančící s Palladiem země české, ochranným štítem Panny Marie s Dítětem Ježíšem i se svým manželem Bořivojem, provázela nejen v této brožuře svým intenzivním životem naplněným vroucí láskou k Bohu a k lidem, v předobrazu Božího království na zemi. Položila dodnes živé základy naší společnosti, jen se jich dotknout, nalézt a pokračovat. Překročila pohanství, stín, který marně zakrývá oběť Božího Syna, ke kterému našli se svým mužem přímou cestu a On je věrný i celému jejich potomstvu.

Ve sv. Ludmile máme nesmírný poklad, který vzbuzuje úctu k životu, statečnost a odvahu tam, kde je nutno jej chránit, s rozvahou, mírností, ve spravedlnosti. Svata Ludmila znala sílu Boží lásky, která není konkurenční, nemůže být ničím přemožena, je milosrdná, trpělivá, schopna oběti, na první pohled neznatelná a skrytá. Svou sílu nedemonstruje válkou, ale nechává se poznat tomu, komu chce a zve k poznání svého nekonečného bytí, k lásce, která spojuje, která tvoří tento svět. Svata Ludmila poznala také pošetilsto zdánlivé lásky, karikatury, která jej boří, rozděluje a ničí, ale ničeho taky nedosáhne. Před tím varovala svého vnuka Václava a vštípila mu diplomacii Lásky, kterou přemohl Jindřicha Ptáčníka, který rozeznal v přicházejícím sv. Václavu zářícím a doprovázen anděly sílu Boží moci, která provází ty, kdo Boha milují.

Až nyní, při přípravě této brožury, jakoby náhodou, ve snaze rozdělit se s Vámi o vzácná slova našich historiků, se přede mnou rozvinul vějíř těch následujících uplynulých osmi let, ve kterých můžeme objevit inspiraci svatou Ludmilou. Je to také vzpomínka a poděkování panu Prof. Jiřímu Slámovi a paní Prof. Zdeňce Hledíkové, které si už Pán od té doby k sobě povolal.

Brzy po semináři 13. září 2013 byly parlamentní volby, před kterými jsme se spontánně modlili nověnu ke sv. Václavu a sv. Ludmile ve Svatováclavské kapli. Devátý den nás bylo devět. Další den jsme v modlitbě za volby děkovali, vědomi si toho, že tam, kde jsou dva nebo tři ve Jménu Ježíše Krista, tam je On mezi nimi, a také s vědomím, že je potřeba stále modlitby. Požádali jsme o zástitu pana kardinála Dominika Duku, a tak vznikla „Modlitba za národ“, hned další den bylo 28. října a od té doby se modlíme za náš národ nepřetržitě osm let každého 28. dne v měsíci ve Svatováclavské kapli a u hrobu sv. Ludmily v bazilice sv. Jiří. Také letos začneme nověnu před parlamentními volbami 29. září ve Svatováclavské kapli katedrály sv. Víta v 16.15 hod. Každý, komu záleží na této zemi je vítán.

Ale vraťme se k vějíři dalších let. V červnu 2014 ke cti patronky školství sv. Ludmily bylo v bazilice sv. Jiří pohybové divadlo nastudované na Základní umělecké škole v Sedlčanech s názvem *Kořeny a křídla sv. Ludmily*.

Rok 2015 byl velmi plodný, na jaře byla zahájena jednání o církevních restitucích na Pražském hradě a 16. července 2015 bylo podepsáno Memorandum mimo dalšího o *navrácení Kláštera sv. Jiří a Nového probošství Římskokatolické církvi*.

V květnu jsme vzpomínali 20. výročí druhé návštěvy sv. Jana Pavla II. v naší zemi, tehdy zorganizoval a uvedl *oratorium Svatá Ludmila* od Antonína Dvořáka v kostele sv. Cyrila a Metoděje v Olomouci královéhradecký regenschori Josef Zadina se svými sbory a orchestry.

V listopadu jsme připomněli slavnostní bohoslužbou v bazilice sv. Jiří 1 090. *výročí od přenesení sv. Ludmily z Tetína na Pražský hrad* do tehdy nově 925 svatým Václavem dobudované baziliky sv. Jiří, kterou 920 založil jeho otec kníže Vratislav, ale hned zkraje následujícího roku 13. února 921 padl v bitvě, sv. Ludmila se uchyluje na Tetín, kde je po sedmi měsících zardoušena. Mladistvý Václav pokračuje ve stavbě baziliky, kterou dokončil 925, kdy se také stává knížetem a sv. Ludmilu ihned přeneše na Pražský hrad a svou matku Drahomíru za vraždu sv. Ludmily potrestá.

K tomuto roku byl také založen na Tetíně *Spolek Svatá Ludmila 1 100 let*. Ten zakládá obec Tetín, pan starosta Martin Hrdlička, pan Matthew V. Duras, město Mělník, město a farnost Roztoky, farnost Beroun, aby důstojně připravili letošní historicky významné výročí sv. Ludmily a vyzdvihli její význam, který shrnuli do projektu: první česká křesťanská panovnice, první česká světice, zakladatelka českého státu, zakladatelka vládnoucí dynastie, matka českého národa, vychovatelka sv. Václava. Spolek je též jeden z hlavních organizátorů vyvrcholení oslav národní poutí na Tetíně za účasti papežského legáta J. Em. Christopha kardinála Schönborna OP z Vídně, rodáka ze severních Čech a také příbuzné přemyslovské krve.

Na konci roku 2016 jsme začali připravovat realizaci sousoší sv. Vojtěcha, Radima a Radly započaté a v modelu vytvořené ak. sochařkou Karlou Vobišovou pro katedrálu sv. Víta jako součást její dostavby v roce 1936, avšak odolávající oběma totalitám v naší zemi, nacistické a komunistické. Realizace sousoší byla vedena nadějí, že se bude moci navrátit do své katedrály kardinál Josef Beran, který musel 1965 opustit naši zem a pobýval v exilu v Římě, kde byl 1969 pohřben v bazilice sv. Petra, a že jej bude moci uvítat žehnající sv. Vojtěch, první český biskup a jeho předchůdce v chystaném sousoší.

2017 byl rok věnovaný 100. *výročí zjevení Panny Marie malým dětem ve Fatimě*, které bylo varováním před šířením bludné politiky vedoucí do pekla, odhalení jeho názorné podoby a ujištění o konečném vítězství nad ním Čistým Neposkvrněným Srdcem Panny Marie: „*A nakonec mé Neposkvrněné Srdce zvítězí.*“: jsou slova Panny Marie. Pro Arcibiskupství pražské to bylo dvojí

výročí, 100 let od zjevení ve Fatimě a 50 let, kdy přivezli čechoameričtí poutníci s biskupem Fatimy panu kardinálovi Františku Tomáškovi požehnanou sochu Panny Marie Fatímské papežem Pavlem VI., dnes už svatým, na přímlovu pana kardinála Berana, který jej 1967 na cestě do Fatimy doprovázel a poslal tak sochu Panny Marie jako svůj příslib do milované země, kam se nemohl vrátit. Pan kardinál Tomášek uchopil dar papeže Pavla VI. a kardinála Berana v modlitbách k Panně Marii a dožil se pádu komunismu 25. 11. 1989 a stal se spolu s Anežkou Přemyslovnou a s jejími přímlovami, tehdy 12. 11. 1989 slavně kanonizovanou v Římě, symbolem návratu svobody do naší země. 2017 jsme národní poutí do Fatimy za to vše děkovali Pánu Bohu a Panně Marii symbolicky darovanou sochou Pražského Jezulátka.

Na počátku roku 2018 už bylo zřejmé, že se vrátí kardinál Josef Beran do milované vlasti a do své katedrály a také, jistě na přímlovu všech svatých, se podařilo dokončit nádherné sousoší *sv. Vojtěcha, Radima a Radly* a instalovat je 17. dubna v katedrále sv. Víta tak, že pravice sv. Vojtěcha žehná a vítá příchozí a celé sousoší zpřítomňuje pronikání nebe a země ve vertikále a sounáležitost mezi národy Visegrádu v horizontále. A tak se 21. dubna 2018 *vrací kardinál Josef Beran z exilu*, podobně jako sv. Ludmila z Tetína na Pražský hrad, slavným příchodem, uvítaný svým předchůdcem prvním českým biskupem sv. Vojtěchem, a *uložením v katedrále sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie*, kde očekává své vzkříšení.

V roce 2019 vznikají na Arcibiskupství pražském nové plány výstavby *logopedické školy* v Klecanech, která ponese jméno *Škola svaté Ludmily* a v tomto roce bude požehnan základní kámen.

Rok 2019 přinesl vzpomínku na 10. výročí návštěvy Svatého otce Benedikta XVI. v naší zemi 2009 s důrazem na úctu k Palladiu země české a ke Staré Boleslavi, místu mučednické smrti sv. Václava a nalezení Palladia země české. Jako dar Svatému otci vznikla publikace, popisující Svatou cestu z Prahy do Staré Boleslavi, „Via Sancta“ se 44 kaplemi s invokacemi loretánských litaníí a modlitbami z roku 1692, se stopami tisícileté úcty k Panně Marii, jejíž reliéf obdržela sv. Ludmila ke křtu sv. arcibiskupem Metodějem, úcty ke sv. Ludmile, která uctívala Pannu Marii a její reliéf věnovala sv. Václavu, který 935 ve Staré Boleslavi nalezl své místo zrození pro nebe svou mučednickou smrtí připisovanou jeho bratru Boleslavu I. S láskou připravená publikace o Svaté cestě se při desátém výročí papežské návštěvy náhodou objevila na Arcibiskupství pražském, ale velkou silou svědčila o pokladu v ní uloženém, nespravedlivě zapomenutém a opomíjeném. O tomto tisíciletém pokladu jsem se zmínila na Modlitbě za národ, a tak vzniklo malé společenství, které mohlo dát základ *Via Sancta Mariana*, spolku, který zve na pouť k Palladiu země české z Prahy do Staré Boleslavi na přelomu roků k 1. lednu na slavnost Matky Boží

Panny Marie. První pouť jsme šli o sv. Silvestru 2019 od místa, kde původně stál Mariánský sloup na Staroměstském náměstí s prosbou, aby byl znovu obnoven a povolena stavba. Už mnoho let se protahovalo její schválení. Původně byl postaven 1652 s první barokní sochou v Praze od Jana Jiřího Bendla jako poděkování Panně Marii za ochranu před vpádem švédských vojsk 1648. U paty sloupu byla svatyňka s obrazem Panny Marie Rynecké, to proto, že byl obraz původně zavěšen na domě staroměstského rynku. Pražané se s tímto obrazem jako štítem vydali na obranu Prahy proti Švédům přicházejícím po Karlově mostě a slíbili Panně Marii, že jí postaví sloup, když je ochrání. A tak se také stalo. Obraz Panny Marie Rynecké je z řady krásných madon, které vznikají kolem roku 1400 a předlohou je jim Madona Svatovítská, která je datovaná 1392 – 1396, objednaná arcibiskupem Janem z Jenštejna při dostavbě katedrály sv. Víta Matyášem z Arrasu 1290-1352 a Petrem Parlěrem 1333-1399, kteří jsou oba pochováni v této katedrále. Autor Svatovítské madony zůstal neznámý, ale v době, kdy vznikal, bylo nejuctívanější vyobrazení Panny Marie s Ježíškem v reliéfu svatě Ludmily, který obdržela při křtu a sv. Václav jej měl při sobě v okamžiku smrti. Jeho druh bl. Podiven jej ukryl do země 935 a náhodný „oráč“ jej na poli vyoral 1160. Kanovníci staroboleslavští v něm rozeznávají reliéf sv. Ludmily a vybudují na místě nalezení kapli, kde je Madona s dítětem uctívána, jako památka na křest sv. Ludmily i národa a obraz Panny Marie dotýkaný mučednickou krví sv. Václava. Více jak 200 let uctívání tohoto obrazu Panny Marie je hluboce vtisnuto do paměti věřících, a je velmi pravděpodobné, že se stal předlohou obrazu Panny Marie pro hlavní chrám v zemi, pro Madonu Svatovítskou. Nedlouho po té je Stará Boleslav přepadena husity a vypálena a kanovníci se uchýlili do Žitavy, nejspíš i s požárem poškozeným reliéfem Panny Marie. Po pominutí husitských útoků se kanovníci vrací a zřejmě hledají původní podobu reliéfu v obraze Svatovítské madony, kovový poškozený štít je přetepán ve svatovítské huti podle Svatovítské madony, a tak z původního materiálu z byzance dostává podobu krásné madony počátku 15. století, která se uchovává dodnes. Tato hypotéza je velmi pravděpodobná a hovoří pro ni i metalurgický průzkum potvrzující vzácné prvky korintské směsi-mědi užívané v byzanci v době sv. Metoděje. V roce 1609 je tento reliéf nazván Palladiem země české, ochranným štítem naší země. Kontinuální historie reliéfu sv. Ludmily je v hloubce srdcí věřících a to se projevilo i v úctě k Panně Marii Rynecké, která je jako ostatní krásné madony inspirovaná Svatovítskou madonou, a tedy reliéfem sv. Ludmily, a tak zastupovala na Staroměstském rynku ono Palladium země české, které také nepřátelé naší země tupili na Staroměstském náměstí, právě na místě, kde byl pak po porážce Švédů z vděčnosti Panně Marii postaven Mariánský sloup se svatyňkou s Ryneckou Pannou Marií. 3. listopadu 1918 byl Mariánský sloup barbarsky stržen dílem z neznalosti, dílem nízké zloby, ale po 102 letech byl opět postaven z velké lásky a obětí věřících, zvláště několikageneračního úsilí rodiny Váňovy. Autorem renovované sochy Panny Marie je Petr Váňa.

Naše první pout' 2019-20 Via Sancta Mariana byla vyslyšena, tak jako mnoho dalších modliteb věřících a hned v lednu 2020 byla stavba povolena a *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí znovu postaven a slavnostně požehnán 15. srpna 2020 panem kardinálem Dominikem Dukou*. I letos Vás zveme na silvestrovskou pout' 31. prosince 2021 v poledne od renovovaného Mariánského sloupu do Staré Boleslavi uctít Palladium země české, kde bude o půlnoci sloužena mše sv. v bazilice ke cti Matky Boží Panny Marie.

Rok 2021 se nese intenzivními přípravami na 1100. výročí umučení sv. Ludmily a vychází několik vzácných publikací přibližující význam a úctu k naší pramáti sv. Ludmile a přípravou slavnostních bohoslužeb v den svátku 16. září v bazilice sv. Jiří a téhož dne slavnostní koncert v katedrále sv. Víta *Oratorium Svatá Ludmila Antonína Dvořáka* v podání České filharmonie pořádané Dvořákovou Prahou. A na Tetíně 18. září národní pout' za účasti J. Em. Christopha kardinála Schönborna OP.

Tak, jak se klene oblouk času od doby života sv. Ludmily na zemi až do naší současnosti, kéž je těch pár slov k dobru a poznání, co nám sv. Ludmila odkazuje, abychom ji mohli lépe následovat a společně s ní stavět naši budoucnost. Bohu, Panně Marii a sv. Ludmile díky,

V Praze 12. září 2021

S. M. Dominika Jana Bohušová OP

POZDRAV J. EM. DOMINIKA KARDINÁLA DUKY OP K 1100. VÝROČÍ UMUČENÍ SV. LUDMILY

Na ostrohu tyčícím se nad meandrem Berounky, ne ve velké vzdálenosti od samotného Berouna, nachází se bývalé přemyslovské sídlo, v kterém trávil závěr svého života vdova kněžna Ludmila. Vdova po knížeti Bořivojovi, matka synů Spytihněva a Vratislava, tchýně Drahomíry, Vratislavovy manželky; známá především jako vychovatelka vnuka, pozdějšího knížete, svatého Václava. Tak nás seznamují starobylé letopisy s osudy v počátcích přemyslovské dynastie, kterou začínají naše dějiny.

V tomto roce vzpomínáme 1100 let od násilné smrti, vraždy, této historicky známé první ženy, která se ocitla v čele prvního českého státu v dějinách, a to nejenom v roli manželky, tchýně a babičky. Po smrti obou svých synů jí byla svěřena výchova i regentství nad počátky státního útvaru, který se postupně proměnil z knížectví na království a po první světové válce v novodobý republikánský stát.

Nejvýznamnějším krokem v životě sv. Ludmily bylo přijetí křtu spolu s manželem Bořivojem na velkomoravském Velehradě. Některé prameny udávají, že křest se uskutečnil až v Čechách, ale soudobé mínění historiků preferuje křest manželského páru na Moravě. Křtem vstupovaly nové státní útvary, které vystřídaly západní část Římské říše do širšího společenství. Jednalo se především o germánské, galské ale i slovanské kmeny. Oblast střední Evropy se ocitla ve střetu zájmů jak východní, tak západní části církve, kde rozlišujícím znamením byl ritus bohoslužby a liturgický jazyk. K tomu pak přistupují další rozdíly. Křest, který přijímá kněžna Ludmila z rukou sv. Metoděje, nazývaného panonským arcibiskupem, vytvořil specifickou situaci, která sehrála svoji roli, v určitých etapách celého druhého tisíciletí. Vytvořila se představa mostu mezi Východem a Západem a na tento „most“ v popřemyslovské době navazoval Otec vlasti Karel IV., částečně i reformy Marie Terezie (Užhorodská unie), devatenácté i dvacáté století a bystrý pozorovatel může vyčíst tyto představy i v současnosti. Křtem, slovem odvozeným od symbolu křesťanství, kterým se stal kříž, včlenil se i raný český stát do tehdejšího společenství křesťanské Evropy. Životní postoje kněžny Ludmily, její zásluhy a výchova, kterou směřovala ve svém vlivu na sv. Václava ke vzdělanosti, zbožnosti ale i k výraznému reformnímu sociálnímu citění, vyvolávají u některých historiků otázky, zda vnuk Václav neměl být prvním českým biskupem. Neboť kdyby

nezemřel kníže Spytihněv a na trůn nastoupilo jeho potomstvo, sv. Václav by se knížetem nestal. Byla to ona, kněžna Ludmila, která orientovala náš raný stát od bavorské politiky k Magdeburku, sídlu otonské dynastie, která dala novou orientaci našemu historickému vývoji. V tomto směru také pokračoval i její vnuk sv. Václav, a nakonec i jeho bratr kníže Boleslav I.

Ostatky sv. Ludmily byly knížetem Václavem přeneseny z tetínského ostrohu do svatojiřské baziliky v Praze, kterou vybudoval její syn Vratislav. Zde se také formovala první komunita vzdělaných a zbožných žen, kde podle tradice působila i její vnučka Přibyslava, sestra knížete Václava. Přenesení kněžny Ludmily do Prahy sv. Václavem v roce 925 bylo symbolem plebiscitu, který prisoudil sv. Ludmile gloriolu svatosti. Také i proto, že byla vychovatelkou sv. Václava, který dovršil její krok mířící ke státnosti, která vyrůstá z pojetí královské křesťanské služby formované sv. Augustinem, remešským biskupem Hinkmarem a zprostředkované střední Evropě zmíněným arcibiskupem sv. Metodějem.

Při bazilice sv. Jiří nadále působí komunita zbožných žen a 973 ct. Mlada, sestra Boleslava II., neteř Přibyslavy a pravnučka sv. Ludmily se vrací z Říma, kde u papeže na žádost svého bratra vyjednala založení pražského biskupství, vstoupila do benediktinského kláštera sv. Anežky, kde přijala jméno Marie a je známá jako Marie Česká. Zde byla papežem vysvěcena na benediktinskou abatyši, aby se vrátila do Prahy a založila první klášter v Čechách, klášter benediktinek u baziliky sv. Jiří a předala biskupskou berlu prvnímu pražskému biskupovi Dětmarovi.

Odpusťte historický exkurz, který jsem považoval za nutný, aby si každý z poutníků, ale i náhodných pocestných mohl uvědomit a připomenout sv. Ludmilu nejenom jako vznešenou kněžnu, ale i její skutečnou morální autoritu, kterou byla a je a kterou formovala a formuje své potomstvo, které naplňuje její vizi, potvrzenou mučednickou smrtí.

Předchozí řádky nám měly posloužit, abychom plněji porozuměli, co jsou základní principy, tj. rámec naší identity. Identita obyvatel či občanů této země není zcela soukromá a individuální záležitost. Tak jako vědomí jednotlivce neurčuje jeho biologickou a kulturní identitu, ale naopak. Je tomu tak i s identitou etnickou, národní i státní. Tyto tři složky naší identity jsou součástí a vnitřní formou naší bytosti.

V bazilice sv. Jiří, ve své kapli naše svatá kněžna Ludmila odpočívá a za nás se přimlouvá a každého z nás, ale především vás, ženy, matky a babičky zavazuje a vyzývá, abyste v duchu její inspirace naplnily a rozvinuly Vaši identitu jak individuální, tak společenskou. Abyste si i vy všichni uvědomili, jak důležitou roli v životě člověka, muže i ženy, hraje manželka, matka, babička...

Ne, není třeba hledat a převracet naši civilizaci proto, aby žena našla důstojné místo ve společnosti. Ženy jako sv. Ludmila, její pravnučka ct. Mlada, sv. Anežka Česká, a našli bychom další, nejenom z přemyslovské doby; nejenom výsostně splnily svoji úlohu, ale rovnoprávně a rovnocenně se podílely na rozkvětu našeho národa a naší vlasti.

Při tomto památném 1 100. výročí umučení naší svaté kněžny Ludmily přeji všem Ludmilám a nejenom jim, ale Vám všem, abyste jako ona byli lidumilí a lidumilé.

+ Dominik kardinál Duka OP
arcibiskup metropolita pražský
a primas český

V Praze, září 2021

*Nihil obstat a Imprimatur J.Em. Dominik kard. Duka OP, arcibiskup metropolita pražský
Praha 13. září 2021*

*Tuto publikaci vydává Arcibiskupství pražské za finanční podpory Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze
a farnosti katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha, kostela Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze*

Obrázky svaté Ludmily s Palladiem a s manželem Bořivojem: Zdirad Čech

Foto S.M. Dominika OP: Palladium země české foceno v arcibiskupské kapli v Praze s odrazem věčného světla.

LITANIE KE SVATÉ LUDMILE

Pane, smiluj se.
Kriste, smiluj se.
Pane, smiluj se.

*Pane, smiluj se.
Kriste, smiluj se.
Pane, smiluj se.*

Bože, náš nebeský Otče, smiluj se nad námi.
Bože Synu, Vykupiteli světa,
Bože Duchu Svatý,
Bože v Trojici jediný,

Svatá Ludmilo,
První křesťanská česká kněžno,
Svatým Metodějem pokřtěná,
Vévody Bořivoje manželko bohabojná,
Kněžno bedlivá duchovního i tělesného blaha

oroduj za nás.

svých poddaných,

V kajícínosti žijící,
Bohu v modlitbách a sebezáporu věrná,
Pro svou štědrost k chudým slavená, a proto věhlasná,
Mnohými strastmi v rodině zkoušená,
Zakladatelko křesťanských chrámů,
Zbožná vychovatelko vnuka Václava,
Pronásledovaná svou snachou Drahomírou,
Z Prahy vypuzená a na Tetíně o svou spásu usilující,
Najatými vrahy přepadená a zardoušená,
Do Prahy pak slavně přenesená,
V chrámu svatého Jiří pohřbená,
Služebnice Boží věrná,
V strastech a soužení trpělivá,
Perlo zbožnosti předrahá,
Matko českého národa milá,
Mučednice slavná,

Naše orodovnice mocná,
Milostiv nám buď,
Milostiv nám buď,

oroduj za nás.

*uslyš nás, Pane.
vysvobod' nás, Pane.*

Ode všeho zlého

vysvobod' nás, Pane.

Od každého hříchu
Od rozporů a svárů
Od moru, hladu a války
Od náhlé a nenadálé smrti
Pro zásluhy svaté Ludmily
Pro její svatý a obětavý život
Pro všechny její ctnosti
Pro její mučednickou smrt a slávu
My hříšníci

prosíme tě, vyslyš nás.

Abys nám na přímlovu svaté Ludmily odpustil,
Abys v nás vděčnost za dědictví svaté Ludmily upevnil,
Abychom byli křesťany nejen jménem, ale i skutky a životem,
Abychom se horlivě modlili o rozšíření svaté víry,
Abychom usilovali o sjednocení ve víře,
Abychom si hleděli svaté svornosti,
Abychom své tělo střídmostí a posty umrtvovali,
Abychom rádi potřebným pomáhali,
Abychom se od tvých cest nedali ničím odvrátit,
Abychom v hodinu smrti vešli do věčné slávy,

Beránku Boží, který snímáš hříchy světa,	<i>smiluj se nad námi.</i>
Beránku Boží, který snímáš hříchy světa,	<i>smiluj se nad námi.</i>
Beránku Boží, který snímáš hříchy světa,	<i>smiluj se nad námi.</i>

Ruka Páně tě posílila, proto budeš blahoslavená na věky.
Modleme se:

Bože, pro zásluhy svaté Ludmily ochraňuj naši
vlast ode všech nesvárů a rozkolů, abychom
dosáhli odměny slíbené tichým a pokojným
křesťanům. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.

